ზიგმუნდ ფროიდი

1856-1939

შესავალი

როდესაც ზიგმუნდ ფროიდი ფსიქოანალიტიკური კონცეფციის მნიშვნელობას აფასებდა, რომელიც თავადვე შექმნა, მას ორი მეცნიერული აღმოჩენა მოჰყავდა მაგალითად. ფროიდის აზრით, უკანასკნელი საუკუნეების განმავლობაში ადამიანის თავმოყვარეობამ მეცნიერებისგან ორი მძიმე დარტყმა განიცადა. პირველი დარტყმა, რომელიც კოპერნიკის სახელს უკავშირდება, იმ აღმოჩენაზე მოდიოდა, რომლის მიხედვითაც დედამიწა სამყაროს ცენტრი კი არა, არამედ თვალუწვდენელი კოსმოსის მცირე ფრაგმენტია. მეორე დარტყმის ავტორი ჩარლზ დარვინია, რომელმაც დაადგინა, რომ ადამიანი ცხოველისაგან წარმოიშვა და არ წარმოადგენს პრივილეგირებულ არსებას ამ სამყაროში. მაგრამ, ფროიდის მიხედვით, ყველაზე დიდი დარტყმა ადამიანის საკუთარ თავზე წარმოდგენას მიაყენა ფსიქოანალიზმა, რომელმაც აჩვენა, რომ ადამიანი თავის სახლშიც კი არაა ბატონ-პატრონი, რომ მან არც კი იცის, რა ხდება მისი ფსიქიკის შიგნით.

ფროიდის ფსიქოანალიტიკური კონცეფცია ორ ძირითად პრინციპს ეფუძნება:

1. ფსიქიკურ მოვლენებს აქვთ საზრისი. ისინი არ ხდება შემთხვევით, მექანიკურად. თუ შეცდომით ვამბობ სახელს ან არასწორად ვწერ სიტყვას, ეს არ ნიშნავს, რომ „უბრალოდ გადავიღალე“; თუ ვხედავ აბსურდულ სიზმარს, ეს არ ნიშნავს, რომ „უბრალოდ სისულელეები მესიზმრება“; თუ სახლში მრჩება გასაღები, ეს არ ნიშნავს, რომ „უბრალოდ დაბნეული ვარ“. თითოეულ ამ არასწორ მოქმედებას აქვს საზრისი, აზრი, მნიშვნელობა, რომლის ახსნაც შეიძლება;

2. ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების უდიდესი ნაწილი მიმდინარეობს არაცნობიერად; ჩვენ ძალიან ხშირად არ ვიცით, რა გვამოძრავებს, რატომ განვიცდით ამა თუ იმ ემოციას, რატომ ვმოქმედებთ ასე და არა – სხვაგვარად. ასე იმიტომ ხდება, რომ ცნობიერება ჩვენი ფსიქიკის მხოლოდ მცირე ნაწილია. ჩვენს ფსიქიკურ ცხოვრებაში განმსაზღვრელ როლს არაცნობიერი ასრულებს. სწორედ ესაა მიზეზი, რატომაც ვნახულობთ აბსურდულ სიზმარს ან რატომ გვავიწყდება გასაღები. თუ გავაანალიზებთ არაცნობიერს, აღმოჩნდება, რომ გასაღები იმიტომ დამრჩა, რომ სინამდვილეში სამსახურში მისვლა არ მინდა, ხოლო აბსურდულ სიზმარში აღმოვაჩენ ჩემს დაფარულ სურვილებს, რომლებიც ცნობიერებამდე დამახინჯებული და შეცვლილი სახით მოდის.

ზიგმუნდ ფროიდი 1856 წელს დაიბადა ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის პატარა ქალაქში. ცხოვრების დიდი ნაწილი ვენაში გაატარა, ამიტომ მისი სახელი მჭირ-

დოდაა დაკავშირებული ამ ქალაქთან. ცხოვრების ბოლოს, ნაცისტებისაგან დევნილს, ლონდონში მოუხდა გადასახლება, სადაც გარდაიცვალა 1939 წელს.

ფროიდი არცთუ შეძლებული ებრაული ოჯახიდან იყო. თუმცა მან ადრეული ასაკიდანვე უარყო იუდაიზმი და რელიგია ზოგადად, ის რჩებოდა ადამიანად, რომლისთვისაც ებრაული წარმოშობა და იდენტობა მნიშვნელოვანი იყო, რასაც ხელს უწყობდა ანტისემიტიზმი, რომელიც იმდროინდელ ევროპაში ძალზე ძლიერი იყო და რომელიც ხელს უშლიდა ფროიდის საუნივერსიტეტო კარიერას. მრავალმხრივი ინტერესების მქონე მეცნიერი და ინტელექტუალი, ფროიდი განსაკუთრებით დაინტერესდა ფსიქიკური აშლილობების მკურნალობის საკითხით. ის პრაქტიკოსი ექიმი იყო და პაციენტების მკურნალობის პროცესში იყენებდა უახლეს სამედიცინო ტექნიკებს, მაგალითად, იმ დროს ძალზე პოპულარულ ჰიპნოზის მეთოდს ნევროზის მკურნალობისას. მაგრამ 1890-იანი წლების განმავლობაში ფროიდმა ნელ-ნელა უარი თქვა მის დროს არსებულ მიდგომებზე თეორიაშიც და პრაქტიკაშიც, რათა საფუძველი ჩაეყარა ფსიქოლოგიის ახალი მიმართულებისათვის, რომელსაც ფსიქოანალიზი უწოდა.

ფსიქოანალიტიკური თეორიის პრინციპები, ისევე როგორც ანალიზის სხვადასხვა ტექნიკა, რომელთა საშუალებითაც არაცნობიერის აღმოჩენა შეგვიძლია, ფროიდმა გადმოსცა შრომებში: „სიზმრების ინტერპრეტაცია“ (1900), რომელშიც სიზმარი განხილულია როგორც „სამეფო გზა არაცნობიერისაკენ“; „ყოველდღიური ცხოვრების ფსიქოპათოლოგია“ (1901), სადაც ავტორი ასაბუთებს, რომ ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ავლენს არაცნობიერ მოტივაციათა კვალს; „სამი ესეი სექსუალობის თეორიის შესახებ“ (1905) – აქ ფროიდი გადმოსცემს სექსუალობის შესახებ საკუთარ თეორიას, რომლის ცენტრშიც დგას ოიდიპოსის კომპლექსი – ეროტიკულ-აგრესიულ ლტოლვათა ერთობლიობა, რომელსაც ბავშვი განიცდის საკუთარი მშობლების მიმართ. ეს კომპლექსი გადმოცემულია ძველბერძნულ მითში, რომელიც მეფე ოიდიპოსზე მოგვითხრობს და რომლის მთავარი ელემენტებიცაა იმავე სქესის მშობლის, როგორც მეტოქის, სიკვდილის სურვილი და სექსუალური ლტოლვა საპირისპირო სქესის მშობლისადმი. ოიდიპოსის ტრაგედიაც სწორედ იმაში მდგომარეობდა, რომ მან მოკლა მამა და დედა შეირთო ცოლად (ამბავი, გადმოცემული სოფოკლეს ტრაგედიაში, რომლის მიხედვითაც დაარქვა ფროიდმა კომპლექსს ოიდიპოსის სახელი).

1920-იან წლებში ფროიდმა ფსიქიკის სქემა შეიმუშავა, რომელიც სამნაწილიანია. ამ სქემის მიხედვით, ადამიანში სამი ძირითადი ინსტანცია მოქმედებს: იგი, მე და ზე-მე.

იგი (ინგლისურ თარგმანში გერმანული სიტყვა das Es გადმოიტანეს ლათინური სიტყვით Id, ამიტომ შეიძლება ფსიქოანალიტიკურ ლიტერატურაში „იგის“ მაგივრად „იდიც“ შეგვხდეთ, როგორც ამ ინსტანციის სახელი) არაცნობიერი ლტოლვების ადგილია. ის პრიმიტიულია, არაორგანიზებული, არალოგიკური, ემოციური. ჩვენ მას უშუალოდ ვერ დავაკვირდებით. ცოდნას მის შესახებ სიზმრების ანალიზისა და ნევროზების მკურნალობის პროცესების გავლით ვიღებთ.

მე (გერმანულად das Ich; ისევ ინგლისური თარგმანის გავლით შეიძლება შეგვხვდეს ამ ინსტანციის სახელი „ეგო“, Ego) ინდივიდის გარემოსთან მიმართებაზეა პასუხისმგებელი.

ზე-მე (გერმანულად das Über-Ich, ინგლისური თარგმანის გავლენით იყენებენ აგრეთვე ტერმინს „სუპერ-ეგო“, Super-Ego) მოიცავს მორალურ მოთხოვნებსა და ჩვენს მისწრაფებებს იდეალურისაკენ.

ლტოლვები ადამიანს დაბედებიდანვე აქვს, მაგრამ ინტერესი გარემოსადმი და მორალური ვალდებულებები უფრო გვიანდელი განვითარების შედეგია. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იგი (იდი), როგორც ფსიქიკური ინსტანცია, ინდივიდს დაბადებიდანვე აქვს, ხოლო მე (ეგო) და (სუპერ-ეგო) დაბადებიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ ყალიბდება. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, დაბადებისას იგი (იდი) მოიცავს მთელს ფსიქიკურ აპარატს, ხოლო მე და ზე-მე თავდაპირველად იგი-ს ნაწილები არიან, ხოლო მოგვიანებით გამოეყოფიან მას და იწყებენ დამოუკიდებელი ფუნქციების შესრულებას.

ჯერ იწყება მე-ს გამოყოფა. ბავშვი ინტერესდება გარემოთი და იწყებს მისი კონტროლის მცდელობას ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე მას მორალის გაგება ჩამოუყალიბდება. მაგრამ ბავშვობის პერიოდი, როდესაც ადამიანი დამოკიდებულია მშობლებზე (ან მათზე, ვინც მის მშობლების მაგივრობას სწევს: აღმზრდელი და ა. შ.) აყალიბებს აგრეთვე ფსიქიკის მესამე ინსტანციას, რომელიც მშობლებისა და საზოგადოების გავლენის აგენტია. ეგომ უნდა გაითვალისწინოს სუპერ-ეგოს მოთხოვნები, რადგან სწორედ მასშია როგორც იდეალი, რომელსაც ეგო ესწრაფვის, ისე შემფასებელი ინსტანცია, რომელიც აკვირდება, შეესაბამება თუ არა ეგო მოთხოვნებს. ჩვენს ყოველდღიურ ენას თუ გამოვიყენებთ, „სინდისი“ არის ის, რასაც ფროიდი აღწერს, როგორც სუპერ-ეგოს მთავარ ფუნქციას.

ფროიდი შეეცადა, საკუთარი ფსიქოანალიტიკური თეორია გამოეყენებინა კულტურისა და საზოგადოების ზოგადი თეორიის ასაგებად. ამას მან მიუძღვნა შემდეგი შრომები: „ტოტემი და ტაბუ“ (1913), „ერთი ილუზიის მომავალი“ (1927), „კულტურით უკმაყოფილება“ (1929) და სხვ., რომლებშიც მოცემულია როგორც ცალკეული სოციალური ინსტიტუტების, ისე მთლიანად კულტურის წარმოშობის ახსნის მცდელობა ფსიქოანალიტიკური პოზიციიდან.

„კულტურით უკმაყოფილება“ ფროიდის გვიანდელი ნაშრომია. ის 1930 წელს გამოქვეყნდა, პერიოდში, რომელიც მსოფლიოში ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ კრიზისებს დაემთხვა. 1929 წელი დიდი დეპრესიის დასაწყისია, რომელმაც ამერიკასა და ევროპაში სიღარიბისა და უმუშევრობის სწრაფი ზრდა გამოიწვია. 1930 წელს გერმანიის პარლამენტში (რაიხსტაგში) უმრავლესობით აირჩიეს ნაცისტური პარტია, რამაც გზა გაუხსნა ჰიტლერის დიქტატურას. ფროიდის ნაწერს ამ პერიოდის დამღა ნათლად ემჩნევა. ის კარგად ხედავდა, რომ მომავალი საშიშ და ბნელ ტენდენციებს მისცემდა გასაქანს, რაც აისახა კიდეც მისი ნაწერის პესიმისტურ ტონში. შეიძლება ეპოქის სულისკვეთებასთან სწორედ ეს შესაბამი-

სობა იყო ფაქტორი, რომლის გამოც „კულტურით უკმაყოფილება“ მალევე იქცა უაღრესად პოპულარულ წიგნად. ის სწრაფადვე ითარგმნა რამდენიმე ენაზე და დღემდე რჩება ფროიდის ერთ-ერთ ყველაზე წაკითხვად ტექსტად.

„კულტურით უკმაყოფილება“ წარმოადგენს ერთგვარ გაგრძელებას ფროიდისავე ნაშრომისა „ერთი ილუზიის მომავალი“ (1927). ეს უკანასკნელი ტექსტი რელიგიის საკითხის ფსიქოანალიტიკურ განხილვას ეთმობოდა. ფროიდი ათეისტი იყო და ცდილობდა ეჩვენებინა, რომ რელიგიური გრძნობის დასაბამი ამქვეყნიურია და მხოლოდ ადამიანის ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის საფუძველზე შეიძლება აიხსნას. რელიგიური საკითხების განხილვას წინამდებარე ნაშრომშიც საკმარისად დიდი ადგილი ეთმობა, მაგრამ აქ ფროიდს უფრო ზოგადი ინტერესი ამოძრავებს – განსაზღვროს ადამიანის ადგილი კულტურაში, რომლის მიზანია ადამიანისავე დაცვა, მაგრამ რომელიც მას განადგურებითაც ემუქრება. ეს წინააღმდეგობა გამოწვეულია სისოცხლის სწრაფვისა და სიკვდილის სწრაფვის კონფლიქტით. იმის გამო, რომ კულტურამ უნდა შეაკავოს ადამიანის სექსუალური და აგრესიული სწრაფვები, ის შედის კონფლიქტში ცალკეულ ადამიანებთან, რათა დაიცვას საზოგადოების ერთიანობა, მაგრამ ადამიანები ჯანყდებიან კულტურის წინააღმდეგ, რაც საზოგადოებას განადგურებით ემუქრება. ოღონდ ფროიდი აქ არ ჩერდება. ყველაზე საინტერესო ისაა, რომ ის გარეგანი კონფლიქტი, რომელსაც ადგილი აქვს ინდივიდსა და კულტურას შორის, აირეკლება თითოეული ადამიანის შინაგან კონფლიქტში. ესაა კონფლიქტი სუპერ-ეგოს (გარეგანი ავტორიტეტის გაშინაგანებული ინსტანცია) და ეგოს (ინდივიდის ინტერესები) შორის. ეს კონფლიქტი ადამიანში წარმოშობს ბრალეულობის განცდას, რომელიც არის დასაბამი კულტურით უკმაყოფილების იმ გრძნობისა, რომელმაც სათაური მისცა ფროიდის ნაშრომს.

ფროიდის მიხედვით, ცხოვრების მიზანს სიამოვნების პრინციპი განსაზღვრავს. მაგრამ ბედნიერების მოპოვება ადამიანისათვის უაღრესად რთულია. ამის მიზეზი თავად კულტურაა, რომელიც ვერ ახერხებს, ადამიანს ააცილოს ტანჯვა, მეტიც, კულტურა თავად იწვევს ტანჯვას. მაგრამ, პირველ რიგში, განვსაზღვროთ, რა არის კულტურა ფროიდისათვის. „კულტურის“ ცნება იმ მონაპოვართა და ინსტიტუტთა ერთობლიობის აღსანიშნავად გამოიყენება – წერს ფროიდი, – რომლებიც ჩვენს ცხოვრებას წინაპარი ცხოველების ცხოვრებისაგან აშორებს და ორ მიზანს ემსახურება: ადამიანების ბუნებისაგან დაცვასა და ადამიანებს შორის ურთიერთობათა მოწესრიგებას“. ცხადია, რომ ამ მონაპოვართა და ინსტიტუტთა წინსვლისა და პროგრესის ჩამონათვალი შთამბეჭდავია. მეცნიერებამ აქ განსაკუთრებული როლი შეასრულა და საშუალება მოგვცა, ბუნებაზე კონტროლის მანამდე არნახული ხარისხისათვის მიგვეღწია. მაგრამ ადამიანი მაინც ვერ გახდა ბედნიერი. სამაგიეროდ კულტურამ მოახერხა და თითოეულ ადამიანს დაუწესა შეზღუდვები სექსუალური და აგრესიული ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე, რათა შეენარჩუნებინა საზოგადოების ერთიანობა. კულტურის საფუძველი ლტოლვების სწორედ ასეთი ‘კულტურული’ უარყოფაა, რომელიც

წარმოადგენს ადამიანებს შორის ურთიერთობის კანონს, მაგრამ, თავის მხრივ, იწვევს ადამიანების უკმაყოფილებას კულტურით.

რაც შეეხება სექსუალური ლტოლვების შეზღუდვას, სურათი აქ ფროიდისათვის ნათელია. კულტურა ზღუდავს სექსუალობის ველს: ინცესტის აკრძალვა, ტაბუ, კანონი, ჩვეულებები – ყოველივე ეს გარკვეული მიმართულებით წარმართავს ინდივიდის სექსუალობას, რომელსაც ასევე ეზღუდება სექსუალური 'ობიექტების' არჩევანი საპირისპირო სქესითა თუ მასთან მხოლოდ გენიტალური კონტაქტით. ჩვეულებრივ, კულტურა, ფროიდის მიხედვით, „არ აღიარებს სექსუალობას სიამოვნების დამოუკიდებელ წყაროდ და მას ადამიანების მხოლოდ გამრავლების შეუცვლელ საშუალებად განიხილავს". ეს ყოველივე საგრძნობლად ასუსტებს სექსუალობის, როგორც ბედნიერების წყაროს მნიშვნელობას.

მაგრამ სექსუალური ლტოლვები ერთადერთი არაა, რასაც კულტურა ზღუდავს. კულტურა ასევე მიმართულია ინდივიდის აგრესიული ლტოლვების წინააღმდეგაც. საქმე ისაა, რომ ფროიდის მიხედვით, „ადამიანი არაა რბილი და მოსიყვარულე არსება...მისი ლტოლვების მნიშვნელოვანი ნაწილი აგრესიისკენ მიდრეკილებით ხასიათდება... ადამიანისათვის მოყვასი არა მხოლოდ შესაძლო მხარდამჭერი და სექსუალური ობიექტია, არამედ ცდუნებაც – აქციოს ის თავისი აგრესიის დაკმაყოფილების საშუალებად, მისი შრომა ანაზღაურების გარეშე გამოიყენოს, მისი თანხმობის გარეშე გაიხადოს სექსუალურ ობიექტად, დაეპატრონოს მის ქონებას, დაამციროს, ტკივილი მიაყენოს, აწამოს და მოკლას ის". ადამიანი აგრესიული არსებაა. ძველი რომში გაჩენილი გამოთქმა, რომლის მიხედვითაც „ადამიანი ადამიანისათვის მგელია" და რომელიც საფუძვლად დაედო თომას ჰობსის ანთროპოლოგიას (წარმოდგენებს ადამიანზე), არც ფროიდისათვისაა უცხო. ამიტომაცაა საჭირო, კულტურამ საფუძველი ჩაუყაროს ეთიკას, რომელიც ადამიანს ამ აგრესიული ლტოლვების დაკმაყოფილების საშუალებას არ მისცემს. ფროიდის მიხედვით, სწორედ აქედან მომდინარეობს ეთიკის მოთხოვნა, გიყვარდეს შენი მოყვასი შენი, როგორც საკუთარი თავი. მაგრამ კულტურას არ შეუძლია, ამოძირკვოს აგრესიული და ბოროტი მიდრეკილებები ადამიანისაგან. ფროიდი აქ ეხება კომუნისტურ წარმოდგენებს, რომელთა მიხედვითაც ადამიანი კეთილი და სხვებისადმი კეთილმოსურნეა, რის გამოც მისი ბოროტებისაგან გათავისუფლება შესაძლებელია. ფროიდი სიმპათიით იყო განწყობილი თანასწორობისათვის ბრძოლის მიმართ და ინტერესით ადევნებდა თვალყურს საბჭოთა კავშირის პროექტს, რომელიც კომუნისტური მომავლის აშენებას ისახავდა მიზნად. მაგრამ ფროიდი ილუზიად მიიჩნევდა კომუნისტურ იდეას, რომლის მიხედვითაც ადამიანი, არსებითად, კეთილია. აგრესიულ ლტოლვებს ის მიიჩნევდა ადამიანის იმდენად აუცილებელ მახასიათებლად, რომ ისინი ნებისმიერ საზოგადოებაში გამოიწვევენ კონფლიქტს ინდივიდსა და კულტურას შორის.

მაშასადამე, ადამიანის ბუნებაში არსებობს აუცილებელი კონფლიქტი. ეს კონფლიქტი, ყველაზე ზოგადი ფორმით, იღებს სიცოცხლის ლტოლვასა და სიკვდილის ლტოლვას შორის კონფლიქტის სახეს. სიცოცხლის ლტოლვის პრინციპის

გაგება შედარებით ადვილია: ესაა ადამიანის თვითშენარჩუნების ლტოლვა, როგორც ინდივიდისა და როგორც გვარისა. ესაა ეროსის, სიყვარულის, გამრავლების პრინციპი, რომელიც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ადამიანის ცხოვრებას; ის მიმართულია სიამოვნების მიღებაზე.

ამის საპირისპიროდ, ფროიდი ადგენს, რომ ადამიანში მეორე ფუნდამენტური პრინციპიც მოქმედებს. ესაა სიკვდილის ლტოლვა, თვითგანადგურების, თვითგაქრობის სურვილი. ეს ნებისმიერი ცოცხალი ორგანიზმის ლტოლვაა, დაუბრუნდეს არაორგანულ მდგომარეობას. როდესაც ეს ლტოლვა მიმართულია ფსიქიკური აპარატის გარეთ, სახეზეა განადგურების ლტოლვა, ან ის, რასაც, ფროიდის მიხედვით, ფრიდრიხ ნიცშე აღწერდა, როგორც ძალაუფლების ნებას. როდესაც ის უკავშირდება სექსუალობას, სახეზე გვაქვს სადიზმი (ანუ სიამოვნება, მიღებული სხვისთვის მიყენებული ტკივილისაგან). ხოლო როდესაც ეს ლტოლვა რჩება ფსიქიკის შიგნით, შედეგად ვიღებთ მაზოხიზმს (ტკივილისაგან მიღებულ საიმოვნებას).

მას შემდეგ, რაც ამ ორი პრინციპის გავლენას დაადგენს ადამიანის ცხოვრებაზე, ფროიდი წერს: „ახლა კულტურული განვითარების არსი უკვე ნათელია. მან კაცობრიობის მაგალითზე უნდა გვიჩვენოს, როგორ ებრძვიან ერთმანეთს ეროსი და სიკვდილი, სიცოცხლისკენ ლტოლვა და ლტოლვა დესტრუქციუობისაკენ. სწორედ ეს ბრძოლა შეადგენს სიცოცხლის არსსა და შინაარს და ამიტომ, კულტურის განვითარებას შეიძლება უბრალოდ კაცობრიობის გადარჩენისათვის ბრძოლა ვუწოდოთ“.

მაგრამ თუ კულტურას აგრესიულობა და დესტრუქციულობა ემუქრება, როგორ ახერხებს ის ამ ლტოლვების კონტროლს? ფროიდი პასუხს ავტორიტეტის ინტერიორიზაციას ანუ გაშინაგანებაში პოულობს. ეგოსა და სუპერ-ეგოს შორის დაპირისპირების გამო ინდივიდში ჩნდება დანაშაულის გრძნობა. ამ გრძნობას ორი წყარო აქვს: გარე ავტორიტეტის შიში და შიში სუპერ-ეგოს წინაშე. თავდაპირველად შიშს, რასაკვირველია, გარე ავტორიტეტი იწვევს (მაგ., მშობელი, აღმზრდელი, მასწავლებელი), მაგრამ დროსთან ერთად გარე ავტორიტეტი თავად ფსიქიკის ნაწილი ხდება და აყალიბებს სუპერ-ეგოს ინსტანციას. თუ აქამდე შეიძლებოდა საკუთარი ფიქრები და გრძნობები დაგემალა, სუპერ-ეგოს გაჩენის შემდეგ ვეღარაფერს დაფარავ. ბოროტი ქმედება და ბოროტი განზრახვა დანაშაულის ერთნაირ გრძნობას იწვევს. ეგოს აგრესიას სუპერ-ეგოს აგრესია მოჰყვება ეგოს მიმართ.

ფროიდი აჩვენებს, რომ ბრალის განცდისა და დანაშაულის გრძნობის გაძლიერება წარმოადგენს კულტურის განვითარების ფაქტორს, რომელსაც, თავის მხრივ, ბედნიერების განცდის დაკარგვა სდევს თან. ხშირად სუპერ-ეგოს მოთხოვნები გადაჭარბებულია და ინდივიდში ჯანყის სურვილს ან ნევროზს აჩენს. ამიტომაც კულტურათა უმრავლესობა — და, შესაძლოა, ადამიანური კულტურა, როგორც ასეთი — ნევროტულია. ნევროზი ფსიქიკურ აშლილობას წარმოადგენს, რომლის მკურნალობის პროცესშიც ჩამოყალიბდა ფსიქოანალიზი როგორც დის-

ციპლინა. მაგრამ ფსიქოანალიზი ინდივიდიალური ადამიანის განკურნვაზე არის მიმართული და ინდივიდუალური ნევროზის თერაპიას გვთავაზობს. ფროიდს არ აქვს რეცეპტი კულტურული ნევროზის განსაკურნებლად. ის არ უყურებს ოპტიმიზმით კულტურის პროგრესს, არ გვთავაზობს გამოსავალს იმ ჩიხიდან, რომელიც ინდივიდის სურვილებსა და კულტურის მოთხოვნებს შორის დაპირისპირებამ გააჩინა. ამის გამო ფროიდს ზოგიერტი პესიმისტს უწოდებს, სხვები კი მას რეალისტად მიიჩნევენ, რომელიც უარს ამბობს საზოგადოების ძირეული შეცვლის ფუჭ ილუზიებზე.

ფროიდის კონცეფციამ უზარმაზარი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ მე-20 საუკუნის ფსიქოლოგიასა და, ზოგადად, თეორიულ აზროვნებაზე, არამედ ხელოვნებისა და კულტურის განვითარებაზეც. ფროიდის თეორიისგან დავალებულ თეორეტიკოსთა და შემოქმედთა სიაში არიან: კარლ-გუსტავ იუნგი, სალვადორ დალი, ჰერბერტ მარკუზე, კლოდ ლევი-სტროსი, ჯეიმზ ჯოისი, თომას მანი, დ. ჰ. ლოურენსი, ალფრედ ჰიჩკოკი, ვუდი ალენი და მრავალი სხვა. მაგრამ ეს შთამბეჭდავი ჩამონათვალი ვერ შეგვიქმნის წარმოდგენას ფროიდის გავლენის მასშტაბზე. ფროიდმა შეცვალა ადამიანის შესახებ აზროვნების წესი. და თუმცა მისმა თეორიამ, სექსუალობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მინიჭების გამო, მისივე თანამედროვე ევროპულ კულტურაში დიდი სკანდალი გამოიწვია (სკანდალურობა, რომელიც მას ბოლომდე დღესაც არ დაუკარგავს), არაცნობიერის აღიარება თანამედროვე კულტურასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში უკვე ღრმადაა ფესვგამდგარი. ფროიდი, მარქსთან და ნიცშესთან ერთად, ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი თანამედროვე მოაზროვნეა.

კულტურით უკმაყოფილება

მაშ, მოდით, დავსვათ შეკითხვა: რამ მისცა ბიძგი კულტურის განვითარებას, როგორ წარმოიშვა ის და რა წარმართავს მას?

IV

როგორც ჩანს, ამ საკითხის გადაწყვეტა ძალიან რთული ამოცანაა, და ცოტა არ იყოს, საგონებელშიც კი შეიძლება ჩაგვაგდოს. აი ის მცირედი, რისი გარკვევაც მე შევძელი.

ჯერ კიდევ უძველეს დროში, პირველყოფილმა ადამიანმა აღმოაჩინა, რომ ის თავად იყო ქვეყნად თავისი ბედის გამგებელი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, და თავისი ყოფის გაუმჯობესება შრომით შეეძლო. ამიტომაც, მისთვის სულ ერთი ვერ იქნებოდა, მასთან ერთად იმუშავებდა სხვა ადამიანი, თუ მის წინააღმდეგ. ადამიანისთვის „სხვამ“ თანამშრომლის მნიშვნელობა შეიძინა და მასთან ერთად ცხოვრება მისთვის სარგებლის მომტანი გახდა. ოჯახური ცხოვრების ჩვეულება ჯერ კიდევ ანთროპოიდობის პერიოდში დამკვიდრდა და ალბათ სწორედ ოჯახის წევრები იყვნენ ადამიანის პირველი დამხმარეები. სავარაუდოა, რომ ოჯახის ჩამოყალიბება დაკავშირებულია გენიტალური დაკმაყოფილების მოთხოვნილებასთან. მას შემდეგ, რაც ეს უკანასკნელი მოულოდნელი სტუმრიდან, რომელიც წასვლის მერე დიდი ხნით იკარგება, მუდმივ ბინადრად იქცა, მამრს გაუჩნდა მდედრის, ან უფრო ზოგადად, სექსუალური ობიექტის თავისთან ყოლის მოტივაცია. მდედრი კი, რომელსაც არ სურდა თავის უსუსურ ჩვილებთან განშორება, მათი ინტერესებიდან გამომდინარე, იძულებული იყო მასზე ძლიერ მამრთან დარჩენილიყო.

ამ პრიმიტიულ ოჯახს ჯერ კიდევ აკლია კულტურის ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი. აქ, ოჯახის უფროსის და მამის ძალაუფლება შეუზღუდავია. „ტოტემი და ტაბუში“ მე შევეცადე, მეჩვენებინა ის გზა, რომელსაც ასეთი ოჯახიდან თანაცხოვრების შემდეგი საფეხურისკენ – ძმური კავშირისაკენ – მივყავართ. მას შემდეგ, რაც ვაჟიშვილები მამას მოერივნენ, ისინი მიხვდნენ, რომ ძალა ერთობაშია და ტოტემური კულტურა იმ შეზღუდვების საფუძველზე აღმოცენდა, რომელიც მათ ამ ახალი მდგომარეობის შესანარჩუნებლად შემოიღეს. ტაბუ ყველაზე ადრეულ, პირველ „კანონს“ წარმოადგენს და, აქედან გამომდინარე, ადამიანების ერთობლივი თანაცხოვრების საფუძველი, ერთი მხრივ, გარემოს იძულებით განსაზღვრულმა შრომის აუცილებლობამ, მეორე მხრივ კი იმ სიყვარულის ძალამ შეადგინა, რომელიც კაცისთვის ქალის – როგორც სექსუალური ობიექ-

ტისკენ, ხოლო ქალისთვის – ბავშვის, როგორც საკუთარი სხეულის განუყოფელი ნაწილისაკენ არის მიმართული. კულტურის წინაპრები ეროსი და ანანკე გახდნენ. კულტურის ყველაზე დიდი წარმატება ის იყო, რომ ადამიანების სულ უფრო მეტ რაოდენობას შეეძლო საზოგადოებებში გაერთიანება და იმდენად, რამდენადაც ეს ორი ძალა ერთობლივად მოქმედებს, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ შემდგომი განვითარება, გარე სამყაროს კიდევ უფრო მეტად დასაპატრონებლად და ადამიანური საზოგადოების საზღვრების გასაფართოებლად, შეუფერხებლად წარიმართება. გაუგებარია, ბედნიერების გარდა, სხვას რას უნდა ანიჭებდეს თავის წევრებს კულტურა!

მანამ, სანამ უშუალოდ დარღვევების მიზეზებს გავარკვევდეთ, მოდით, შევეცადოთ წინამდებარე მსჯელობაში გაშვებული ხარვეზების გამოსწორებას. კულტურის საფუძვლად ჩვენ სიყვარული მივიჩნიეთ და აღვნიშნეთ, რომ გენიტალური სიყვარული ადამიანს უდიდეს დაკმაყოფილებას ანიჭებს, რომელიც თავისთავად ყოველგვარი ბედნიერების პირველსახეა. შესაბამისად, ბედნიერება ისევ და ისევ სქესობრივ ურთიერთობაში უნდა ვეძიოთ და გენიტალური ეროტიკა ცხოვრების ცენტრად ვაღიაროთ. ჩვენ ასევე აღვნიშნეთ, რომ აღნიშნულ გზაზე ადამიანი გარე სამყაროს გარკვეულ ნაწილზე, არჩეულ სიყვარულის ობიექტზე დამოკიდებული ხდება და საშინელ ტანჯვას განიცდის, თუ ეს ობიექტი მას უგულვებელყოფს, ანდა, როდესაც ადამიანი კარგავს ამ ობიექტს ღალატის, ან სიკვდილის შემთხვევაში. ამიტომაც, ყველა დროის ბრძენი ადამიანები დაჟინებით გვირჩევენ თავი ავარიდოთ ამ გზას, თუმცა ამით ის ადამიანების უმრავლესობისთვის თავის მიმზიდველობას არ კარგავს.

ადამიანების მცირე ნაწილს, აგებულება საშუალებას აძლევს, რომ ბედნიერება სიყვარულის გზით მოიპოვოს, მაგრამ ამ შემთხვევაში გარდაუვალი ხდება თავად სიყვარულის ფუნქციის ფართომასშტაბიანი სულიერი ცვლილებები. აღნიშნული პიროვნებები, ობიექტის თანხმობისგან დამოუკიდებელნი ხდებიან და ეს იმით მიიღწევა, რომ ძირითადი ღირებულება აღარ არის „უყვარდე," ის საკუთარი სიყვარულით ჩაენაცვლება. ეს ადამიანები სიყვარულის ობიექტის დაკარგვისგან თავს იმით იცავენ, რომ საკუთარ სიყვარულს ცალკეული ობიექტის მაგივრად ყველა ადამიანისკენ თანაბრად წარმართავენ; ხოლო გენიტალური სიყვარულის ცვალებადობას და იმედგაცრუებებს, სექსუალური მიზნიდან ყურადღების გადატანით იცილებენ თავიდან; ისინი საკუთარ ლტოლვებს მიზანშეკავებულ ლტოლვებად გადააქცევენ და ამ გზით მიღწეულ, გაწონასწორებულ, შეურყეველ და ნაზ გრძნობას არავითარი გარეგნული მსგავსება აღარა აქვს სქესობრივი სიყვარულის მშფოთვარე ცხოვრებასთან – თუმცა ის ნამდვილად ამ უკანასკნელისგან წარმოსდგება. წმინდა ფრანცისკ ასიზელი ალბათ ყველაზე შორს წავიდა შინაგანი ბედნიერების განცდის მისაღწევად სიყვარულის გამოყენებაში. სიამოვნების პრინციპის შესრულების ეს ტექნიკა არაერთხელ დაუკავშირეს რელიგიას და ეს კავშირი, ალბათ ფსიქიკის იმ შორეულ სფეროშია შესაძლებელი, სადაც, ისევე, როგორც ეგოს და ობიექტებს – თავად ობიექტებს შორის განსხვავებაც აღარაა

განსაზღვრული. ეთიკური თვალსაზრისით (რომლის ღრმა მოტივები ჩვენთვის მალე გახდება ცნობილი), ყველაზე ამაღლებულ განცდას, რომელსაც ადამიანმა შეიძლება მიაღწიოს, სწორედ კაცთმოყვარეობისა და სამყაროს სიყვარულისათვის მზაობა წარმოადგენს. უპრიანია, აქვე გაგაცნოთ ამასთან დაკავშირებული ჩვენი ორი უმთავრესი ეჭვი. საქმე ის არის, რომ განურჩევლად ყველაფრის სიყვარული უსამართლოა ობიექტთან მიმართებაში და ის თავისი ღირებულების გარკვეულ ნაწილს კარგავს – უფრო მეტიც, ყველა ადამიანი ხომ არც არის სიყვარულის ღირსი.

სიყვარული, რომელმაც ოჯახის ინსტიტუტს ჩაუყარა საფუძველი, კვლავ განაგრძობს არსებობას და უშუალო სექსუალურ დაკმაყოფილებაზე უარს არ ამბობს. თუმცა კი, თავდაპირველი ფორმისაგან განსხვავებით, ის მიზანშეკავებულ გრძნობადაც მოდიფიცირდება და ორგვარი ფუნქციის მატარებელი ხდება. თითოეული ამ ფუნქციით ის ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი ადამიანი შეაკავშიროს და ამასთან უფრო ინტენსიურად, ვიდრე ამას შრომითი გაერთიანებების პირობებში წარმოქმნილი ინტერესი ახერხებს. სიტყვა „სიყვარულის“ დაუდევარ გამოყენებას თავისი გენეტიკური საფუძველი გააჩნია. მამაკაცსა და ქალს შორის ურთიერთობას, რომლებიც სქესობრივი მოთხოვნილების საფუძველზე აარსებენ ოჯახს, სიყვარულს უწოდებენ, მაგრამ სიყვარულს ხომ მშობლებსა და შვილებს და და-ძმებს შორის არსებულ დადებით გრძნობებსაც ვუწოდებთ, ჩვენ კი, ასეთ ურთიერთობებს მიზანშეკავებულ სიყვარულს, ან სინაზის გრძნობას ვარქმევთ. მიზანშეკავებული სიყვარული თავდაპირველად სავსებით გრძნობადი სიყვარული იყო და ადამიანის არაცნობიერში ის დღესაც ასეთად რჩება. ორივე, როგორც გრძნობადი, ასევე მიზანშეკავებული სიყვარული, სცილდება ოჯახის ფარგლებს და ახალ კავშირებს ამყარებს ადრე ერთმანეთისთვის უცხო ადამიანებს შორის. სქესობრივ სიყვარულს ახალ ოჯახურ კავშირებამდე მივყავართ, მიზანშეკავებულ სიყვარულს კი – „მეგობრობამდე“, რომელიც კულტურისთვის მნიშვნელოვანი ხდება იმდენად, რამდენადაც ის გენიტალური სიყვარულის ზოგიერთ შეზღუდვას, მაგალითად, მის განსაკუთრებულობას გამორიცხავს. მაგრამ განვითარების პროცესში კულტურის მიმართ სიყვარულის დამოკიდებულება თავის ერთმნიშვნელოვნებას კარგავს. ერთი მხრივ, სიყვარული კულტურის ინტერესების წინააღმდეგ გამოდის, მეორე მხრივ კი, კულტურა სიყვარულს მნიშვნელოვანი შეზღუდვებით ემუქრება.

ეს გაორება გარდაუვალი ჩანს, მაგრამ მისი მიზეზების დადგენა ადვილი არ არის. ის, უპირველეს ყოვლისა, ოჯახსა და უფრო ფართო საზოგადოებას (რომელსაც ცალკეული ინდივიდი განეკუთვნება) შორის კონფლიქტის სახით იჩენს თავს. კულტურის მთავარ მიზნად ჩვენ ადამიანების უფრო მრავალრიცხოვან საზოგადოებებში გაერთიანება ვივარაუდეთ, მაგრამ ოჯახს ინდივიდის გაშვება არ სურს. რაც უფრო ძლიერია ოჯახის წევრებს შორის შინაგანი კავშირი, მით უფრო მიდრეკილი არიან ისინი სხვებისგან თავის შემოზღუდვისაკენ და მით უფრო ძნელია მათთვის საზოგადოების ფართო წრეში შესვლა. ფილოგენეტურად უფრო

ძველი და ბავშვობის ასაკში გავრცელებული ერთობლივი თანაცხოვრების ერთადერთი ფორმა, თავს იცავს იმისგან, რომ მოგვიანებით შეძენილმა, კულტურულმა ფორმამ მისი ადგილი დაიკავოს. ყოველი ახალგაზრდისათვის ოჯახისგან გამოყოფა ისეთ ამოცანას წარმოადგენს, რომლის გადაჭრაშიც მას საზოგადოება ხშირად სქესობრივი მომწიფების და უფროსების წრეში მიღების რიტუალებით ეხმარება. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ეს სიძნელეები ყოველგვარი ფსიქიკური და არსებითად ყოველგვარი ორგანული განვითარებისათვის არის დამახასიათებელი.

შემდგომ უკვე ქალები გადაეღობნენ გზაზე კულტურას. ისინი აფერხებენ და უკან სწევენ მის განვითარებას, სწორედ ისინი, ვინც სიყვარულის მოთხოვნით ჩაუყარეს საფუძველი კულტურას. ქალები ოჯახის და სექსუალური ცხოვრების ინტერესებს წარმოადგენენ, კულტურული საქმიანობა კი უფრო მეტად კაცების საქმე გახდა. კულტურის განვითარება სულ უფრო მძიმე ამოცანების წინაშე აყენებს ადამიანს და ლტოლვების სუბლიმაციას აიძულებს, ეს უკანასკნელი კი ქალებს ნაკლებად ეხერხებათ. ვინაიდან და რადგანაც, ადამიანი ფსიქიკური ენერგიის შეზღუდულ რაოდენობას ფლობს და თავისი ამოცანები მან ლიბიდოს მიზანმიმართული განაწილებით უნდა გადაჭრას, მისი კულტურულ მიზნებზე დახარჯვა, ძირითადად ქალების და სექსუალური ცხოვრების ხარჯზე ხდება: მუდმივად მამაკაცების წრეში ტრიალი და მათთან ურთიერთობაზე დამოკიდებულება მეუღლის და მამის მოვალეობებისადმი გაუცხოებასაც კი იწვევს. ამრიგად, ქალი ხედავს, რომ, კულტურის მოთხოვნების გამო, მისი მნიშვნელობა იჩქმალება და ამიტომ მტრულად განეწყობა კულტურის მიმართ.

კულტურის მხრიდან სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვის ტენდენცია არანაკლებ აშკარაა, ვიდრე მეორე – კულტურული წრის გაფართოების ტენდენცია. ობიექტის ინცესტუოზური არჩევა, ჯერ კიდევ კულტურის პირველ, ტოტემისტურ ეტაპზე აიკრძალა და ეს აკრძალვა ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანი დარტყმაა, რომელიც კი ადამიანის სასიყვარულო ცხოვრებას ოდესმე განუცდია. ტაბუს, კანონის და ჩვეულებების საშუალებით სხვა ისეთი შეზღუდვებიც შემოიღეს, რომლებიც, კაცებსაც ეხებოდა და ქალებსაც. თუმცა აღსანიშნავია, რომ სხვადასხვა კულტურა ამ მიმართულებით მეტ-ნაკლებად შორს წავიდა. დარჩენილი სექსუალური თავისუფლების საზომზე მნიშვნელოვან გავლენას საზოგადოების არსებული ეკონომიკური სტრუქტურაც ახდენს. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, კულტურა ეკონომიკური აუცილებლობის იძულების ძალით მოქმედებს, როცა საკუთარი მიზნებისთვის სექსუალობას ფსიქიკური ენერგიის მნიშვნელოვან ნაწილს ართმევს. ბუნებრივია, ამ დროს, სხვისი მჩაგვრელი და დამმონებელი ტომის, ან საზოგადოების მსგავსად, კულტურა სექსუალობის წინააღმდეგ გამოდის. ჩაგრულთა მხრიდან ამბოხების შიში მკაცრი გამაფრთხილებელი ზომების მიღების აუცილებლობას ბადებს. ამგვარი განვითარების უმაღლეს წერტილს ჩვენი დასავლეთევროპული კულტურა წარმოადგენს. ჩვენი კულტურა ბავშვის სექსუალობის გამოვლინებებს გმობს და ეს ფაქტი ფსიქოლოგიურად სავსებით გამარ-

თლებული ჩანს, რადგან უფროსებთან სექსუალური ჟინის მოთოკვაზე ლაპარაკი, ბავშვობაში მათი წინასწარი დამუშავების გარეშე, უაზრობა იქნებოდა. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კულტურულმა განვითარებამ აქ ძალიან ღრმად შეტოპა და სრულიად აშკარა და თვალსაჩინო ფენომენების უარყოფამდეც კი მივიდა, რაც, ვფიქრობ, ყოვლად გაუმართლებელია. საზოგადოების მოთხოვნების თანახმად, მოწიფული ინდივიდის მიერ არჩეული ობიექტი აუცილებლად საწინააღმდეგო სქესის წარმომადგენელი უნდა იყოს, სასქესო ორგანოების გარეშე დაკმაყოფილებათა უმრავლესობა გარყვნილებად აღიქმება და მიუღებლად არის მიჩნეული. ამ აკრძალვებში ნაგულისხმევი ყველასათვის ერთნაირი სექსუალური ცხოვრების მოთხოვნა არ ითვალისწინებს ინდივიდის სექსუალური აგებულებით გაპირობებულ, თანშობილ, თუ შეძენილ განსხვავებებს. საზოგადოება სექსუალური ტკბობის მნიშვნელოვან ნაწილს ართმევს ადამიანს და, ამდენად, ის უსამართლობის აუტანელ წყაროდ იქცევა. ზემოხსენებული აკრძალვების და ნორმების წარმატებულობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი, ნორმალური და ხელსაყრელი კონსტიტუციის მქონე ინდივიდების მთელ სექსუალურ ინტერესს, დანაკლისის გარეშე წარმართავენ მისაღები მიმართულებით. დასაშვებად კი, მხოლოდ ჰეტეროსექსუალური, გენიტალური სიყვარულია მიჩნეული და ამ შემთხვევაშიც, მისი ლეგიტიმურობის და მონოგამიის შეზღუდვები იჩენს თავს. თანამედროვე კულტურა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მხოლოდ ერთ მამაკაცსა და ერთ ქალს შორის, მხოლოდ ერთხელობრივ და ურღვევ კავშირს მიესალმება. ის არ აღიარებს სექსუალობას სიამოვნების დამოუკიდებელ წყაროდ და მას ადამიანების მხოლოდ გამრავლების შეუცვლელ საშუალებად განიხილავს.

ეს, რა თქმა უნდა, უკიდურესობაში გადავარდნის ტოლფასია და ცხადია, დროის თვით მოკლე მონაკვეთშიც კი სავსებით განუხორციელებელი ამოცანაა. პიროვნების სექსუალურ ცხოვრებაში ასეთ უხეშ ჩარევას მხოლოდ სუსტები დაემორჩილნენ, ძლიერი ნატურა კი, ასეთ ჩარევას მხოლოდ გარკვეული კომპენსაციის პირობებში იტანს (ამ კომპენსაციებს ჩვენ ქვემოთ განვიხილავთ). კულტურული საზოგადოება იძულებულია, თვალი დახუჭოს მრავალ ისეთ დარღვევაზე, რომლებიც მისი წესების მიხედვით აღკვეთას იმსახურებს, თუმცა, მეორე მხრივ, კულტურის ზოგიერთი მიზნის მიუღწევლობამ შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს და არ უნდა გვაფიქრებინოს, თითქოს ამგვარი კულტურული განწყობა სავსებით უვნებელია. კულტურული ადამიანის სექსუალურ ცხოვრებას ნამდვილად სერიოზული ზიანი აქვს მიყენებული და ამჟამად ის ისეთივე გაქრობის პროცესში მყოფ ფუნქციად წარმოგვიდგება, როგორც ჩვენი ყბები და თავზე თმა. ჩვენ ალბათ სრული უფლება გვაქვს ვამტკიცოთ, რომ სექსუალობის, როგორც ბედნიერების წყაროს – აქედან გამომდინარე კი, როგორც ჩვენი ცხოვრების მიზნების რეალიზაციის – მნიშვნელობა საგრძნობლად შესუსტდა. ხანდახან ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს საქმე არა მხოლოდ კულტურის ზეწოლას ეხებოდეს, არამედ სრული დაკმაყოფილებისათვის ხელისშემშლელი პირობა თავად ამ ფუნ-

ქციის არსში იყოს წარმოდგენილი და სხვა გზებისკენ გვიბიძგებდეს. ნამდვილად ძნელი სათქმელია, რამდენად შეეფერება აღნიშნული სიმართლეს.*

V

როგორც ფსიქოანალიზურმა მუშაობამ გვიჩვენა, ნევროზით დაავადებულებისათვის სწორედ სექსუალური ცხოვრების ეს უარებია აუტანელი. ისინი თავიანთი სიმპტომების საშუალებით იღებენ ერზაც დაკმაყოფილებას, მაგრამ იმის გამო, რომ ეს სიმპტომები დიდ სიძნელეებს უქმნით გარემოსა და საზოგადოებაში, ან თვითონ იტანჯებიან, ან სხვას აყენებენ ტანჯვას. ეს უკანასკნელი ქმედება ადვილი გასაგებია, მაგრამ პირველი კი ნამდვილი თავსატეხი გამოცანაა. მაგრამ, თურმე, კულტურა სექსუალური დაკმაყოფილების გარდა, სხვა მსხვერპლსაც მოითხოვს.

კულტურის განვითარების სიძნელე, ჩვენ ზოგადად ევოლუციის სიძნელის მაგალითის სახით განვიხილეთ და ეს სიძნელე ლიბიდოს ინერტულობას, მისი მხრიდან ძველი პოზიციის დათმობისა და ახლის მიღების უუნარობას დავუკავშირეთ. დაახლოებით იგივეს გავიმეორებთ, თუ კულტურასა და სექსუალობას შო-

---

* ზემოთქმული მოსაზრების მხარდასაჭერად შესაძლებელია, შემდეგი შენიშვნა გამოითქვას: თვით ადამიანი, თავისი ბუნებით, ერთმნიშვნელოვნად ბისექსუალური, ცხოველური არსებაა. ინდივიდი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ორი სიმეტრიული ნახევრის შერწყმა, რომელთაგან ერთი, ზოგიერთი მკვლევრის აზრით – წმინდად მამაკაცური, ხოლო მეორე – წმინდად ქალურია. ამასთან, შესაძლებელია თავდაპირველად ორივე ნახევარი ჰერმაფროდიტული იყო. სქესი – ბიოლოგიური ფაქტია, რომელიც სულიერი ცხოვრებისათვის მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მიუხედავად, ფსიქოლოგიურად ძნელი გასაგებია. ჩვეულებრივ, ჩვენ ვამბობთ, რომ ყოველი ადამიანი მამაკაცურ ლტოლვებს, მოთხოვნილებებს და ნიშნებსაც ამჟღავნებს და ქალურსაც. მაგარამ, მამაკაცურ და ქალურ ხასიათს ანატომია განაპირობებს და არა ფსიქოლოგია, ამ უკანასკნელისათვის კი სქესობრივი განსხვავება აქტიურობასა და პასიურობაზე დაიყვანება და ყოველგვარი ეჭვის გარეშე აქტიობას – მამაკაცურ, პასიობას კი – ქალურ საწყისს ვუკავშირებთ (თუმცა ცხოველებთან ზოგჯერ გამონაკლისებსაც ვხვდებით). ბისექსუალობის შესახებ მოძღვრება ჯერ კიდევ საკმაოდ ბევრ გაურკვევლობას შეიცავს და ფსიქოანალიზს მნიშვნელოვანხინჯად უნდა ჩავუთვალოთ, რომ ლტოლვების შესახებ მოძღვრებას არავითარი შეხების წერტილი არ გააჩნია ამ მოძღვრებსათან. ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ ნამდვილად დავუშვებთ, რომ თითოეულ ინდივიდს თავის სექსუალურ ცხოვრებაში მამაკაცური სურვილების დაკმაყოფილებაც სურს და ქალურისაც, მაშინ ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ ერთი ობიექტით ამ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება შეუძლებელია და თუ ადამიანი მათ არ გააცალკევებს და თითოეულს განსაკუთრებულ, მისთვის განკუთვნილი გზას არ მიუჩენს, აღნიშნული ლტოლვები ხელს შეუშლიან ერთმანეთს. მეორე სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ ეროტიკულ ურთიერთობას, მისი საკუთარი სადისტური კომპონენტების გარდა, ხშირად შიშველი აგრესიისკენ მიდრეკილებაც ახლავს თან და ერთი გლეხის ქალის მსგავსად, რომელიც ჩიოდა, ქმარს აღარ ვუყვარვარ, რადგანაც უკვე ერთი კვირაა აღარ ვუცემივარო, ასეთი გართულებების მიმართ სიყვარულის ობიექტი ყოველთვის გაგებასა და მიმღებლობას ვერ გამოიჩენს...

რის წინააღმდეგობის მიზეზის შესახებ ვიტყვით, რომ სექსუალური სიყვარული ორ პიროვნებას შორის ურთიერთობას გულისხმობს – სადაც მესამე პირი ყოვლად ზედმეტი და ხელისშემშლელია – კულტურა კი, სწორედ ადამიანთა დიდი რაოდენობის ურთიერთობას ეფუძნება. სასიყვარულო ურთიერთობის მწვერვალებზე გარეშე სამყაროსადმი ინტერესი ქრება. შეყვარებული წყვილისათვის ერთმანეთი სრულიად საკმარისია და ბედნიერებისთვის საერთო ბავშვიც კი არ არის საჭირო. არც ერთ სხვა შემთხვევაში ეროსი ასე ცხადად არ ამჟღავნებს თავის არსს და მიზანს – მრავლისგან შექმნას ერთი, მაგრამ, როდესაც – ერთი ანდაზისა არ იყოს – ორი ადამიანის სიყვარულით გაერთიანების მიზანი მიღწეულია, ამაზე შორს ის აღარ მიდის.

კულტურული საზოგადოება ინდივიდთა ლიბიდოზურად დაკმაყოფილებული და ერთმანეთთან საერთო საქმით დაკავშირებული წყვილებისაგან შედგება. ამ შემთხვევაში, კულტურას თითქოს არ უნდა სჭირდებოდეს ენერგია წაართვას სექსუალობას, მაგრამ ამგვარი იდეალური მდგომარეობა არ არსებობს და არც არასდროს არსებულა. სინამდვილე გვიჩვენებს, რომ კულტურა უკვე არსებული კავშირებით არ კმაყოფილდება – მას სურს საზოგადოების წევრები ლიბიდოზურადაც გააერთიანოს, რისთვისაც ნებისმიერ საშუალებას მიმართავს და ცდილობს საზოგადოების წევრები ძლიერი იდენტიფიკაციით დააკავშიროს ერთმანეთთან. საზოგადოებრივი კავშირების მეგობრული ურთიერთობებით გასაძლიერებლად კულტურა ფაქტიურად მიზანშეკავებული ლიბიდოს ფართომასშტაბიან მობილიზაციას ახდენს. ამ შემთხვევაში სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვები გარდაუვალია, მაგრამ მთლად ცხადი არ არის კულტურის მიერ სექსუალობისათვის ომის გამოცხადების აუცილებლობა – როგორც ჩანს, აქ ჩვენთვის ჯერ უცნობი წინააღმდეგობა მოქმედებს.

ამასთან დაკავშირებით კულტურული საზოგადოების ერთმა ე. წ. იდეალურმა მოთხოვნამ შეიძლება სწორ გზაზე გაგვიყვანოს. საყოველთაოდ ცნობილი დებულება – „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“ უეჭველად გაცილებით ძველია, ვიდრე ქრისტიანობა, რომელსაც ის თავის ყველაზე საამაყო მოწოდებად მიიჩნევს. და მაინც, ეს მცნება სინამდვილეში არც თუ ისე ძველია და ჯერ კიდევ ისტორიულ ხანაში სრულიად უცხო იყო ადამიანისათვის. თუ ამ მოთხოვნას გულუბრყვილოდ მივუდგებით, ვითომ პირველად გვესმის მის შესახებ – მაშინ, ჩვენს გაოცებას საზღვარი არ ექნება. რატომ უნდა ვიხელმძღვანელოთ ამ დებულებით? რა სარგებლობას მოგვიტანს ის? და რაც მთავარია – როგორ მოვახერხოთ ეს? როგორ არის ეს შესაძლებელი? ჩემი სიყვარული, ჩემთვის უდავოდ ძვირფასი რამაა და მისი უაზრო ფანტვა არ შეიძლება. ის გარკვეულ ვალდებულებას მაკისრებს და მე მსხვერპლიც უნდა გავიღო, რათა ისინი პირნათლად შევასრულო. თუ მე ვინმე მიყვარს, მან ეს სიყვარული როგორმე უნდა დაიმსახუროს (მე არ ვგულისხმობ სარგებელს, რომელიც მან შეიძლება მომიტანოს და არც მისი, როგორც სექსუალური ობიექტის შესაძლო ღირებულებას. მოყვასის სიყვარულის მნიშვნელობა ურთიერთობის ამ ორ სახეს არ ითვალისწინებს). ის

ჩემს სიყვარულს იმ შემთხვევაში დაიმსახურებს, თუ გარკვეული მნიშვნელოვანი ასპექტების მიხედვით იმდენად მგავს მე, რომ მასში საკუთარ თავს შევიყვარებ. ის მაშინ დაიმსახურებს სიყვარულს, თუ ის ბევრად ჩემზე სრულყოფილია და მასში ჩემი საკუთარი თავის იდეალი შემიძლია მიყვარდეს. მე ის უნდა მიყვარდეს, თუ ის ჩემი მეგობრის ვაჟიშვილია და განსაცდელის შემთხვევაში, მე მეგობრის ტკივილი უნდა გავიზიარო. მაგრამ, თუ ის უცხოა და მისი ღირსებები ჩემთვის მიმზიდველი არ არის და არც ჩემი გრძნობებისათვის აქვს რაიმე მნიშვნელობა, მაშინ მისი სიყვარული ნამდვილად გამიჭირდება. ეს უსამართლობაც კია ჩემი ახლობლების მიმართ, რადგან ისინი ჩემს ასეთ სიყვარულს სხვებისათვის უპირატესობის მინიჭებად ჩათვლიან და ჩემი მხრიდან უსამართლობაა მათი და უცხო ადამიანების გაიგივება. მაგრამ, თუ მე ის საყოველთაო სიყვარულით მხოლოდ იმიტომ უნდა მიყვარდეს, რომ ისიც ცოცხალი არსებაა მწერის, ჭიაყელას, ან ჩხრიალა გველის მსგავსად, მაშინ, ვშიშობ, მას ძალიან მცირე სიყვარული ერგება წილად. ყოველ შემთხვევაში, იმაზე ნაკლები, ვიდრე საღი აზრის გათვალისწინებით საკუთარი თავისთვის შემიძლია დავიტოვო. მაშინ რა საჭიროა ასეთი ხმამაღალი მოწოდება, თუ მისი შესრულება გონივრულადაც კი ვერ ჩაითვლება? თუ დაკვირვებით შევხედავთ, აღმოვაჩენთ, რომ სირთულე კიდევ უდრო დიდია.

ეს უცხო ადამიანი არა თუ ჩემი სიყვარულის ღირსია, მართალი გითხრათ, მტრობას და სიძულვილსაც კი იმსახურებს. ის ჩემ მიმართ იოტისოდენა სიყვარულს არ ამჟღავნებს და არავითარ პატივისცემას არ გამოხატავს. ის უეჭველად მომაყენებდა ზიანს, თუ ამით რამეს ისარგებლებდა და არც დაფიქრდებოდა, ღირს თუ არა ჩემთვის მოყენებული ზიანი მის მოგებად. მისთვის სარგებლის მიღებაც კი ზედმეტია, საკმარისია ამით რაიმე სურვილი დაიკმაყოფილოს, მას არაფრად უღირს ჩემი დაცინვა, შეურაცხყოფის მოყენება, ცილისწამება და საკუთარი ძალების ჩემზე დემონსტრირება. და რაც უფრო თავდაჯერებულად გრძნობს ის თავს და უფრო უსუსური ვარ მე — მით უფრო მოსალოდნელია მისგან ესეთი საქციელი. როცა ის სხვანაირად იქცევა, და მიუხედავად იმისა, რომ უცხოა ჩემთვის, მაინც პატივისცემას და ყურადღებას იჩენს, მაშინ მე სულაც არ მჭირდება მოყვასის სიყვარულისაკენ მოწოდება იმისთვის, რომ სიკეთეს სიკეთით ვუპასუხო. მე არაფერი მექნებოდა საწინააღმდეგო ეს დიდებული მცნება ასე რომ ჟღერდეს: „გიყვარდეს მოყვასი შენი ისე, როგორც მას შენ უყვარხარ," მაგრამ არსებობს კიდევ ერთი მცნება, რომელიც კიდევ უფრო წარმოუდგენლად მეჩვენება, და უფრო დიდ წინააღმდეგობას აღძრავს ჩემში — „გიყვარდეს მტერი შენი." თუმცა ახლა ვხვდები, რომ ეს ორი მცნება ფაქტიურად ერთი და იგივეა და მე ვცდებოდი, როდესაც უარვყავი ეს მეორე მოთხოვნა, როგორც უფრო კატეგორიული.*

* დიდი პოეტი უფლებამოსილია ხუმრობით მაინც გამოთქვას დაფარული ფსიქოლოგიური სინამდვილე. ჰაინრიხ ჰაინე აღიარებს: „მე მშვიდობიანი ადამიანი ვარ. ჩემი სურვილია მქონდეს მოკრძალებული ქოხი ჩალის სახურავით, მაგრამ აუცილებლად — კარგი საწოლი, კარგი საჭმელი, ახალი რძე და კარაქი, ფანჯრის წინ ყვავილები, ზღურბლთან რამდენიმე ლამაზი ხე და თუ მაღალ ღმერთს ჩემი სრულად გაბედნიერება მოესურვება, ამ ხეებზე ექვსი-შვიდი ჩამოხრჩობილი ჩემი

ავტორიტეტული ხმა კი გვაფრთხილებს: სწორედ იმიტომ უნდა გიყვარდეს ის შენი თავის მსგავსად, რომ შენი მტერია და შენი სიყვარულის ღირსი არ არის. ეხლა კი კარგად ვხედავთ, რომ ეს Credo quia absurdum[1]-ის მსგავსი შემთხვევაა.

ადვილი შესაძლებელია, რომ მოყვასი, რომელსაც საკუთარი თავის მსგავსად ჩემი შეყვარებისაკენ მოუწოდებენ, ასეთივე პასუხს გასცემს ამ მოწოდებას და იგივე არგუმენტებით დაასაბუთებს. დარწმუნებული ვარ, ის გაიზიარებს ჩემს მოსაზრებას, თუმცა არა იგივე ობიექტური უფლებით. ადამიანის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ქცევებს ეთიკა, მათი ყოველგვარი განპირობებულობის გათვალისწინების გარეშე, „კეთილ“ და „ბოროტ“ ქცევებად ყოფს. მანამ, სანამ ეს განსხვავებები უდავოდ არის მიჩნეული, მაღალი ეთიკური მოთხოვნების მიყოლა ბოროტებას წაახალისებს და შესაბამისად დიდ ზიანის მომტანი იქნება კულტურისთვის. აქ საფრანგეთის პარლამენტში მომხდარი ერთი ამბავი მახსენდება, სადაც სიკვდილით დასჯის საქმე განიხილებოდა. ორატორი აღელვებული ითხოვდა მის გაუქმებას და მხურვალე აპლოდისმენტებიც დაიმსახურა, სანამ დარბაზიდან ვიღაცამ არ დაიყვირა: “Que messieurs les assassins commencent”.[2]

ამ ყველაფრის უკან ხშირად უარყოფილი ჭეშმარიტება იმალება – ადამიანი არ არის რბილი და მოსიყვარულე არსება, რომელსაც უკიდურეს შემთხვევაში თავდასხმისგან თავის დაცვა შეუძლია. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მისი ლტოლვების მნიშვნელოვანი ნაწილი აგრესიისკენ მიდრეკილებით ხასიათდება. აქედან გამომდინარე, ადამიანისთვის მოყვასი არა მხოლოდ შესაძლო მხარდამჭერი და სექსუალური ობიექტია, არამედ ცდუნებაც – აქციოს ის საკუთარი აგრესიის დაკმაყოფილების საშუალებად, მისი შრომა ანაზღაურების გარეშე გამოიყენოს, მისი თანხმობის გარეშე გაიხადოს სექსუალურ ობიექტად, დაეპატრონოს მის ქონებას, დაამციროს, ტკივილი მიაყენოს, აწამოს და მოკლას ის. Homo homini lupus.[3] ვინ გაბედავს ამის უარყოფას მრავალი ცხოვრებისეული და ისტორიული გაკვეთილის შემხედვარე? ეს სასტიკი აგრესია, როგორც წესი, პროვოკაციას ელოდება, ან სხვა ისეთ მიზნებს ემსახურება, რომელთა მიღწევაც უფრო რბილი საშუალებებითაც იქნებოდა შესაძლებელი. ხელსაყრელ პირობებში, როდესაც მისი შემაკავებელი სულიერი ძალები არ მოქმედებს, აგრესია შეიძლება სპონტანურადაც გამოვლინდეს და მაშინ ადამიანი წარმოგვიდგება ურჩხულად, რომელიც საკუთარ მოდგმასაც კი არ ინდობს. თუ გავიხსენებთ ხალხთა გადასახლების მრავალრიცხოვან საშინელ მაგალითს, ჰუნების, ჩინგის ხანის და მონღოლების შემოსევებს თემურ-ლენგის მეთაურობით, ღვთისმოსავი ჯვაროსნების მიერ იერუსალიმის დალაშქვრას, ან თუნდაც უკანასკნელი მსოფლიო ომის კოშმარს, იძულებული შევიქნებით მორჩილად მოვიხაროთ ქედი ამ მოსაზრების ჭეშმარიტების წინაშე.

მტერი. სიკვდილის წინ მე მათ გულაჩუყებული ვაპატიებდი ჩემთვის მოყენებულ ყველა ბოროტებას – დიახ, მტერს უნდა აპატიო, მაგრამ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ჩამოახრჩობენ!“

სწორედ აღნიშნული აგრესიისადმი მიდრეკილება, რომელსაც ჩვენ საკუთარ თავშიც აღმოვაჩენთ და სრული უფლება გვაქვს სხვებთანაც ვივარაუდოთ მისი არსებობა, უშლის ხელს მოყვასთან ჩვენს ურთიერთობას და აფერხებს კულტურის წინსვლას. ადამიანებს შორის ამ პირველადი მტრობის გამო, კულტურული საზოგადოება მუდმივად დაშლის საშიშროების წინაშე დგას. მას ვერ შეინარჩუნებს მშრომელი საზოგადოების ინტერესები, რადგან ლტოლვები გაცილებით ძლიერია, ვიდრე რაციონალური ინტერესები. საწინააღმდეგო ფსიქიკური რეაქციების ჩამოყალიბებით ადამიანის აგრესიული ლტოლვების დასამორჩილებლად და აგრესიის შესაკავებლად, კულტურას მთელი ძალების მობილიზაცია სჭირდება. სწორედ აქედან მოდის ის მეთოდები, რომლებიც ადამიანს იდენტიფიკაციისაკენ და მიზანშეკავებული სასიყვარულო ურთიერთობებისაკენ მოუწოდებს. აქედან მოდის სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვაც და მოყვასისადმი სიყვარულის იდეალური მცნებაც. ეს მცნება იმით არის გამართლებული, რომ ყველაზე ძლიერად ეწინააღმდეგება ადამიანური საწყისის ბუნებას. ჯერჯერობით კულტურამ თავისი მცდელობებით ბევრს ვერაფერს მიაღწია. სასტიკი ძალადობის ყველაზე უხეშ გამოვლინებებს კულტურა საზოგადოების მიერ დამნაშავის დასჯით ებრძვის, მაგრამ კანონი უძლურია ადამიანის აგრესიის უფრო ფრთხილი და დახვეწილი ფორმების წინააღმდეგ. ყოველი ადამიანი ერთხელ მაინც განიცდის მოყვასთან დაკავშირებული ახალგაზრდული იმედების მსხვრევას და შეიცნობს სხვების ბოროტი ნებით შექმნილი ცხოვრების სიმძიმესა და ტკივილს. ამასთან, უსამართლობა იქნება კულტურას ბრძოლის და შეჯიბრის ადამიანის საქმიანობიდან გამორიცხვის სურვილი დავაბრალოთ. ეს, რა თქმა უნდა, აუცილებელია, მაგრამ მეტოქეობა აუცილებლად მტრობას არ ნიშნავს — ეს მისი ბოროტად გამოყენების შემთხვევაა.

კომუნისტებს სჯერათ, რომ ბოროტებისგან გათავისუფლების გზა იპოვეს. ადამიანი ერთმნიშვნელოვნად კეთილია და სხვისთვის სიკეთე სურს, მაგრამ კერძო საკუთრების ინსტიტუტმა წაახდინა მისი ბუნება. კერძო საკუთრება ადამიანს ძალაუფლებას ანიჭებს და შესაბამისად აცდუნებს სხვაზე იძალადოს. ადამიანი, რომელსაც ქონება წაართვეს გაბოროტებულია და მჩაგვრელის წინააღმდეგ ამბოხება სურს. კერძო საკუთრების გაუქმების შემთხვევაში კეთილდღეობა ყველასთვის საერთო და ხელმისაწვდომი გახდება და შესაბამისად ადამიანებს შორის ბოროტება და მტრობაც გაქრება. ყველა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შემთხვევაში, არავის არ ექნება საფუძველი, ვინმე მტრად იგულვოს და ყველა ხალისით შეუდგება აუცილებელ შრომას. ჩემი ამოცანა არ არის კომუნისტური სისტემის ეკონომიკური კრიტიკა და არც იმის განხილვას ვაპირებ, მიაღწევს თუ არა დასახულ მიზანს და იქნება თუ არა სასარგებლო კერძო საკუთრების გაუქმება.*

* ეჭვგარეშეა, რომ ის ადამიანები, ვინც ახალგაზრდობაში სიღატაკე, შეძლებულთა გულგრილობა და ქედმაღლური დამოკიდებულება გამოცადა, ქონებრივი თანასწორობისთვის და ანალოგიური პრობლემებისათვის ბრძოლას თანაუგრძნობენ. მაგრამ, როდესაც ეს ბრძოლა ყველა ადამიანის თანასწორობის აბსტრაქტული

რაც შეეხება მის ფსიქოლოგიურ წანამძღვრებს, აქ კი უნდა ვაღიარო, რომ ისინი გრძნობამორეული ილუზიაა. კერძო საკუთრების გაუქმებით ადამიანურ აგრესიას ერთ იარაღს წავართმევთ – ერთ-ერთ ნამდვილად ძლიერ, მაგრამ, რა თქმა უნდა, არა ყველაზე ძლიერ იარაღს. ისეთ ძალაუფლებასა და გავლენაში, რომელთაც აგრესია საკუთარი მიზნებისათვის ბოროტად იყენებს განსაკუთრებული და განსხვავებული არაფერია და არც თავად აგრესიის არსი იცვლება ასეთ შემთხვევაში. აგრესია ქონებას არ მოუტანია, ის გაცილებით ადრე ბატონობდა შეუზღუდავად, როცა საკუთრება ჯერ კიდევ მეტად უსუსური ფორმით არსებობდა. ეს ბავშვობაშივე იჩენს თავს, როდესაც საკუთრება თავის საწყის ანალურ ფაზას ეთხოვება. სწორედ საკუთრებაა ადამიანებს შორის ყველა ალერსიანი და სასიყვარულო ურთიერთობის ნივთიერი მტკიცება, ალბათ მხოლოდ ერთი – დედისა და მისი ვაჟიშვილის ურთიერთობის გამოკლებით. მატერიალურ კეთილდღეობაზე პიროვნული უფლებების გაუქმების მიუხედავად, პრივილეგიები სექსუალური ურთიერთობების სფეროში მაინც დარჩება და ის უძლიერესი არაკეთილმოსურნეობის და უდიდესი მტრობის წყარო გახდება. თუ ამასაც მოვიშორებთ, სექსუალურ ცხოვრებას სრულიად გავათავისუფლებთ და ოჯახს, როგორც კულტურის ქვაკუთხედს გავანადგურებთ, მაშინ კულტურის განვითარების მიმართულების წინასწარმეტყველება შეუძლებელი გახდება. მაგრამ ერთი რამ აშკარაა: ადამიანის ბუნების ეს განუყოფელი ნიშანი მას ამ გზაზეც თან გაჰყვება.

ცხადია, ადამიანს უჭირს უარის თქმა თავისი აგრესიული მიდრეკილების დაკმაყოფილებაზე და ამას ცუდად იტანს. ამიტომ, არანაკლებ მნიშვნელოვანია სარგებლობა სარგებელი, რომლითაც ადამიანს ვიწრო კულტურული კოლექტივი უზრუნველყოფს – ეს ხომ შესაძლებლობას აძლევს, აგრესიულ ლტოლვა ამ წრის გარეთ მყოფთა მიმართ მტრობით დაიკმაყოფილოს. ყოველთვის შესაძლებელია სიყვარულით ერთმანეთთან დავაკავშიროთ ადამიანთა დიდი რაოდენობა, მაგრამ აუცილებლად უნდა არსებობდეს ვინმე, ვინც აგრესიის ობიექტი გახდება. ერთხელ ყურადღება მივაქციე ურთიერთმტრობისა და დაცინვის ფენომენს ისეთ მეზობელ და სხვა ყოველმხრივ ახლობელ საზოგადოებებს შორის, როგორებიცაა, მაგალითად ესპანელები და პორტუგალიელები, ჩრდილო და სამხრეთ გერმანელები, ინგლისელები და შოტლანდიელები. მე ამას „მცირე განსხვავებათა ნარცისიზმი“ ვუწოდე, თუმცა ეს მნიშვნელოვან განმარტებას არ იძლევა. ეს ფენომენი მხოლოდ აგრესიული მიდრეკილების მოხერხებული და შედარებით უვნებელი დაკმაყოფილების მაგალითია, რომელიც საზოგადოების წევრებს ერთმანეთის მხარდაჭერას უადვილებს. თუმცა მთელ მსოფლიოში გაბნეულ ებრაელ ხალხს ნამდვილად მნიშვნელოვანი ღვაწლი მიუძღვის მასპინძელი ხალხების კულტურების წინაშე, სამწუხაროდ, მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე ებრაელების ხოცვა-ჟლეტა საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რომ უფრო

მოთხოვნის სახეს იღებს, ეს აუცილებლად სადავო გახდება. ბუნებამ ხომ მეტად არათანაბრად დაასაჩუქრა ადმიანები სხეულებრივი თუ სულიერი უნარებით, ამ უთანასწორობის წინააღმდეგ კი არავითარი საშუალება არ არსებობს.

მშვიდობიანი და უსაფრთხო ეპოქა დამდგარიყო მათი ქრისტიანი თანამემამულეებისათვის. მას შემდეგ, რაც პავლე მოციქულმა ქრისტიანული საზოგადოების საფუძვლად კაცთმოყვარეობა გამოაცხადა, შედეგად სხვა რელიგიების მიმართ ქრისტიანობის უკიდურესი შეუწყნარებლობა მივიღეთ. მიუხედავად იმისა, რომ რომაელებისათვის რელიგია სახელმწიფო საქმეს წარმოადგენდა, თავად სახელმწიფო რელიგიური სულით იყო გაჟღენთილი და საზოგადოებრივი წყობა სიყვარულზე სულაც არ აუშენებიათ – მათთვის უცხო იყო რელიგიური შეუწყნარებლობა. უცნაური დამთხვევა სულაც არ არის, რომ მსოფლიო ბატონობის გერმანულ ოცნებას ანტისემიტიზმის მოწოდება დაერთო და ასევე სავსებით გასაგებია, რომ რუსეთში ახალი კომუნისტური კულტურის შექმნის მცდელობა, თავის ფსიქოლოგიურ მხარდაჭერას ბურჟუაზიის დევნაში პოულობს. ნამდვილად დამაფიქრებელია, თუ რას მოიმოქმედებენ საბჭოები, მას შემდეგ, რაც ყველა ბურჟუას გაჟლეტენ.

როგორც ვხედავთ, კულტურა არა მხოლოდ სექსუალობის, არამედ ადამიანის აგრესიული მისწრაფებების უდიდესი მსხვერპლის გაღებას მოითხოვს, ამიტომ ჩვენთვის გასაგებია, რომ ასეთ კულტურაში ადამიანს გაუჭირდება თავი ბედნიერად იგრძნოს. პირველყოფილი ადამიანი თავს ფაქტიურად იმიტომ გრძნობდა უკეთესად, რომ მან არ იცოდა ლტოლვების შეზღუდვის შესახებ. სამაგიეროდ, ძალიან მცირე იყო ამ ბედნიერებით ხანგრძლივი ტკბობის გარანტია. კულტურულმა ადამიანმა თავისი შესაძლო ბედნიერების გარკვეული ნაწილი უსაფრთხოების გარანტიაზე გაცვალა. მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ პირველყოფილ ოჯახში მხოლოდ ოჯახის უფროსი სარგებლობდა ლტოლვების დაკმაყოფილების თავისუფლებით, სხვები კი მონურ ჩაგვრას განიცდიდნენ. ამრიგად, კონტრასტი კულტურის სარგებლით დამტკბარ უმცირესობას და ამ სარგებელს მოკლებულ უმრავლესობას შორის კულტურის არსებობის ამ ეტაპზე მაქსიმალურად იყო გამოხატული. პრიმიტიული ხალხების გულდასმით შესწავლამ გამოავლინა, რომ მათი ლტოლვების თავისუფლება შესაშური ნამდვილად არ არის და ის სხვა – შეიძლება გაცილებით ძლიერ – შეზღუდვებსაც კი განიცდის, ვიდრე თანამედროვე კულტურული ადამიანის ლტოლვები.

როდესაც ჩვენ სამართლიანად ვადანაშაულებთ კულტურის დღევანდელ მდგომარეობას ბედნიერი ცხოვრების წესის ჩვენეული მოთხოვნების არასაკმარისად შესრულებაში, იმაში, რომ ის მრავალ ტკივილს გვაყენებს, რომელთა თავიდან აცილება შესაძლებელია, როდესაც ჩვენ უხეში კრიტიკით ვცდილობთ მისი არასრულყოფილების მიზეზების გამოვლენას, ჩვენ ამის სრული უფლება გვაქვს და ამის გამო კულტურის მტრებად არ უნდა ჩავითვალოთ. ჩვენ უფლება გვაქვს მოველოდეთ ჩვენი კულტურის ისეთ ცვლილებებს, რომელიც ხელს შეუწყობს ჩვენი მოთხოვნილებების უკეთესად დაკმაყოფილებას და ჩვენი კრიტიკაც ზედმეტი გახდება. თუმცა იმ აზრსაც უნდა შევეგუოთ, რომ არსებობს სიძნელეები, რომლებიც თან ახლავს თავად კულტურის არსს და რომლებიც არავითარ რეფორმას არ ექვემდებარება. ლტოლვების შეზღუდვის გარდა (რომლისათვისაც

ჩვენ უკვე მზად ვართ), ჩვენ კიდევ ერთი საშიშროება გვემუქრება, რომელსაც „საზოგადოების ფსიქოლოგიური სიღატაკე“ შეიძლება ვუწოდოთ. ეს საფრთხე ყველაზე ძლიერია იქ, სადაც საზოგადოების კავშირი, ძირითადად, მისი წევრების ურთიერთიდენტიფიკაციის გზით იქმნება, ბელადებს კი ის მნიშვნელოვნება არ შეუძენიათ, რომელიც მათ, წესით, საზოგადოების ჩამოყალიბებისას უნდა მიეღოთ. ამერიკის დღევანდელი კულტურული მდგომარეობა კარგი მაგალითია ამ შესაძლო ზიანის შესასწავლად. მაგრამ მე არ ავყვები ამერიკული კულტურის კრიტიკის ცდუნებას. არ მინდა ისეთი შთაბეჭდილება დავტოვო, თითქოს მეც ამერიკულ მეთოდებს ვიყენებ.

VI

არც ერთ სხვა ნაშრომზე მუშაობისას არ მქონია ასეთი ძლიერი განცდა, რომ საყოველთაოდ ცნობილ ჭეშმარიტებაზე ვსაუბრობ, მელანსა და ქაღალდს, შემდეგ კი ამწყობის შრომასა და სტამბის საბეჭდ საღებავს ისეთი რაიმეს გადმოსაცემად მოვუწოდებ, რაც ყველასათვის ისედაც ნათელია. ამიტომაც, სიამოვნებით გავიზიარებ მკითხველის წარმოდგენას იმის შესახებ, რომ გარკვეული, თავისთავადი აგრესიული ლტოლვის არსებობის აღიარება, ფაქტიურად ინსტინქტების შესახებ ფსიქოანალიზური მოძღვრების გადასინჯვას ნიშნავს.

თუმცა, როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, ეს მთლად ასე არ არის, რადგან საქმე უძველეს დროში მომხდარი გარდატეხის თვალსაჩინოდ ჩამოყალიბებასა და მისგან ყველა დანარჩენი შედეგის გამოყვანას შეეხება. ფსიქოანალიზური მოძღვრების თანდათანობით განვითარებულ თეორიებს შორის, მოძღვრება ლტოლვების შესახებ ყველაზე ნელა ვითარდებოდა. და მაინც, ის ისე აუცილებელი იყო ფსიქოანალიზური თეორიის გასამთლიანებლად, რომ საჭირო გახდა მის ადგილას არსებული სიცარიელის რაიმეთი შევსება. თავიდან, სრულიად უმწეოს, პოეტისა და ფილოსოფოსის შილერის სიტყვები გამომადგა საყრდენ წერტილად — მსოფლიოს მართვის მექანიზმის არსი ორ სიტყვაში „შიმშილსა და სიყვარულში“ გამოიხატებაო, ამბობს მწერალი. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია, შიმშილი იმ ლტოლვების გამოხატულებაა, რომელიც ინდივიდის გადარჩენას ემსახურება, სიყვარული კი, ობიექტზე მიმართული ლტოლვებისა და ამ უკანასკნელის მთავარი ფუნქცია, რომელსაც ბუნება ყოველმხრივ მფარველობს, გვარის გაგრძელებაში მდგომარეობს. ასე რომ, ეგო-ლტოლვები ობიექტ-ლტოლვებს დაუპირისპირდა და სწორედ ამ უკანასკნელთა ენერგიას ეწოდა სახელი ლიბიდო. ამგვარად, ეგოლტოლვებსა და ობიექტზე მიმართული „ლიბიდოზური“ სიყვარულის (ამ სიტყვის ყველაზე ფართე გაგებით) ლტოლვებს შორის წინააღმდეგობა გაჩნდა. ერთ-ერთი ასეთი, ობიექტზე მიმართული ლტოლვა (ობიექტ-ლტოლვა) მიზნისადმი არცთუ დიდი სიყვარულით გამოირჩევა. ამავე დროს, მისი მიზანი გარკვეულწილად ეგოს ლტოლვებს ესაზღვრება და თვალნათლივ ჩანს მისი ნათესაობა ლიბიდოზური მიზნებისაგან თავისუფალ ფლობის ინსტინქტთანაც. ეს შეუთავსებლობა იმთა-

ვითვე ყურადღების მიღმა დარჩა და სადიზმი ერთმნიშვნელოვნად სექსუალურ ცხოვრებასთან დავაკავშირეთ, სადაც ნაზი თამაშები შეიძლება სასტიკმა შეცვალოს. მაშინ ნევროზი თვითგადარჩენის ინტერესებსა და ლიბიდოს მოთხოვნებს შორის ბრძოლოს შედეგად მოგვევლინება – ბრძოლისა, რომელშიც ეგომ გაიმარჯვა – თუმცა კი, მძიმე ტანჯვისა და დანაკარგების ფასად.

ანალიტიკოსები ერთხმად აღიარებენ, რომ დღესაც კი ეს საკითხები საკმაოდ აქტუალურია. ჩვენ მიერ წარმოებული კვლევების განვითარებასთან ერთად აუცილებელი გახდა მათი (კვლევების) მიმართულების შეცვლა – განდევნილი ძალების კვლევებიდან, განმდევნი ძალების კვლევებზე, ანუ ობიექტზე მიმართული ლტოლვებიდან – ეგოზე. ამ შემთხვევაში, გადამწყვეტი მნიშვნელობა „ნარცისიზმის“ ცნების, ანუ იმ მოძღვრების შემოტანამ შეიძინა, რომლის მიხედვითაც თავად ეგო ლიბიდოთია აღსავსე და წარმოადგენს რა მის საწყის საცხოვრისს, შემდგომში, გარკვეულწილად მაინც, მის შტაბ-ბინად რჩება. ნარცისისტული ლიბიდო ობიექტებზე მიემართება და ობიექტ ლიბიდოდ იქცევა, რომელსაც შეუძლია უკან დაბრუნდეს და ისევ ნარცისისტულ ლიბიდოდ გადაიქცეს. ნარცისიზმის ცნებამ შესაძლებელი გახადა ტრავმატული ნევროზების, ფსიქოზის მაგვარი აფექტებისა და თავად ფსიქოზის ანალიზური გაგება. ძალაში დარჩა გადატანის ნევროზების, როგორც ეგოს სექსუალობისაგან თავდაცვის გაგება, თუმცა, იმის გამო, რომ თავად ეგოს ლტოლვებიც ლიბიდოზურად იქნა წარმოდგენილი, საფრთხის წინაშე თვით ლიბიდოს ცნება აღმოჩნდა. როგორც მანამდე კ. გ. იუნგთან, გარკვეული დროის განმავლობაში, ლიბიდოსა და ლტოლვების ენერგია ერთმანეთთან იყო გაიგივებული. თუმცა, გარკვეული, არცთუ დაუსაბუთებული ეჭვი იმის შესახებ, რომ ყველა ლტოლვა ერთნაირი ვერ იქნება, მაინც არსებობდა. შემდეგი ნაბიჯი მე „სიამოვნების პრინციპს მიღმაში“ გადავდგი (1920), სადაც პირველად მივაქციე ყურადღება ინსტინქტური ცხოვრების განმეორების აკვიატებულ სურვილს და მის კონსერვატულ ხასიათს. ბიოლოგიური პარალელებიდან და სიცოცხლის საწყისის შესახებ სპეკულაციებიდან გამომდინარე იმ დასკვნამდე მივედი, რომ არსებობს თვითშენახვის ინსტინქტის საწინააღმდეგო ლტოლვა და თუკი ეს უკანასკნელი ცოცხალ სუბსტანციას ინარჩუნებს და მას უფრო მასშტაბურ ერთეულებში აწევრიანებს, მის საწინააღმდეგოდ, ის ასეთი გაერთიანებების დასაშლელადაა მოწოდებული და მათ საწყის, არაორგანულ მდგომარეობაში დაბრუნებას ესწრაფვის. ასე რომ, ეროსის გარდა, არსებობს სიკვდილის ინსტინქტი, სიცოცხლის ფენომენი კი მათი ურთიერთ– და ურთიერთსაწინააღმდეგო მოქმედებით აიხსნება. სიკვდილის ასეთი ჰიპოთეტური ინსტინქტის მოქმედების დამადასტურებელი მაგალითების აღმოჩენა არცთუ ადვილი აღმოჩნდა. ეროსის ხმაურიანი გამოვლინებები საკმაოდ თვალშისაცემია და არგუმენტი, თითქოს სიკვდილის ინსტინქტის დამანგრეველი მოქმედება ჩუმად მიმდინარეობს ცოცხალი არსების შიგნით – რაიმეს დასასაბუთებლად არ გამოდგება. თანდათან ჩამოყალიბდა იდეა იმის შესახებ, რომ ამ ინსტინქტის ნაწილი გარე სამყაროს წინააღმდეგ მიემართება და აგრესიისა და დესტრუქციისაკენ ლტოლვაში ვლინდე-

ბა. ამგვარად, ეს ლტოლვა მაინც ეროსის იძულებით სამსახურში აღმოჩნდა, რადგან სხვისი (სულიერი ან უსულო არსების) და არა საკუთარი თავის გასანადგურებლად იყო მიმართული, გარეთ მიმართული აგრესიის შეზღუდვა კი პირიქით, გააძლიერებდა მის გარეშე უკვე მიმდინარე თვითგანადგურების პროცესს. ამ მაგალითიდანაც კარგად ჩანს, რომ ორივე ეს ინსტინქტი იშვიათად და, შეიძლება ითქვას, არასოდეს მოქმედებს ცალ-ცალკე. ისინი მრავალფეროვან, ცვალებად და ჩახლართულ შეხამებებად არის შედუღებული და ამიტომ მათი ერთმანეთისაგან გარჩევა გვიჭირს. სიყვარულისა და დესტრუქციული ლტოლვების განსაკუთრებით ძლიერი შენადნობი წარმოდგენილია სადიზმში, რომელიც კარგა ხანია სექსუალობის კომპონენტად არის ცნობილი. მის საწინააღმდეგო მაზოხიზმში კი შიგნით მიმართული დესტრუქციისა და სექსუალობის ერთიანობაა წარმოდგენილი, რაც ფაქტიურად გასაგებს ხდის ამ აქამდე მიუწვდომელ მიდრეკილებას.

ჰიპოთეზას სიკვდილის დესტრუქციული ინსტინქტის არსებობის შესახებ თვით ფსიქოანალიტიკურ წრეებშიც კი დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა. ხშირად თავს იჩენს ტენდენცია, რომ ყველა საშიში და მტრული მიდრეკილება, რომელიც კი სიყვარულში მოიძებნება, მის ბიპოლარულ ბუნებას მიაწერონ. აქ განვითარებული მოსაზრებები თავიდან საცდელი მასალის სახით წარმოვადგინე, მაგრამ დროთა განმავლობაში მათ იმდენად ძლიერი ძალაუფლება მოიპოვეს ჩემზე, რომ ახლა სხვაგვარად აზროვნება აღარ ძალმიძს. ვფიქრობ, ეს ჰიპოთეზა თეორიულად გაცილებით მისაღებია, ვიდრე ყველა სხვა, რადგან ის შესაძლებლობას გვაძლევს, ფაქტების უგულვებელყოფის, ან მათზე ძალადობის გარეშე გავამარტივოთ უამრავი რამ – სწორედ ის, რისკენაც ჩვენ თეორიული მუშაობის დროს ვისწრაფვით. მზად ვარ ვაღიარო, რომ სადიზმისა და მაზოხიზმის შემთხვევაში, ეროტიკისა და დესტრუქციულობის შენადნობთან გვაქვს საქმე, რომელიც შესაბამისად გარეთ და შიგნით არის მიმართული, მაგრამ ჩემთვის გაუგებარია, რატომ არ მივაქციეთ ყურადღება არაეროტიკული აგრესიის და დესტრუქციულობის საყოველთაოდ გავრცელებას და როგორ მოხდა, რომ ადამიანის ცხოვრების ახსნის დროს, მას სათანადო როლი არ მივანიჭეთ (სანამ შიგნით მიმართული დესტრუქციულობა ეროტიკულ ელფერს მოკლებულია, ხშირ შემთხვევაში ის უხილავი რჩება). მახსოვს, რა ძლიერი წინააღმდეგობა აღძრა ჩემში დესტრუქციული ინსტინქტის პირველად გამოჩენამ ფსიქოანალიზურ ლიტერატურაში და რაოდენ ხანგრძლივად გრძელდებოდა ის, სანამ უფრო მეტ მიმღებლობას გამოვიჩენდი ამ ტერმინის მიმართ. ამიტომაც, გასაკვირი არაა, რომ სხვები უარყოფდნენ და დღესაც უარყოფენ მას. ბავშვებიც კი გულგრილად ისმენენ „ბოროტებისადმი", აგრესიისადმი, დესტრუქციულობისა და ყოველგვარი სისასტიკისადმი ადამიანის თანდაყოლილი მიდრეკილების შესახებ. ღმერთმა ხომ საკუთარი სრულყოფილების ხატად შექმნა ადამიანი და Christian Science-ს გაფრთხილებების მიუხედავად, არავის არ სურს მუდამ ახსოვდეს, რომ ბოროტების აუცილებელი არსებობა ღმერთის ყოვლისშემძლეობასთან არის დაკავშირებული. ეშმაკი ღმერთის არსებობის გასამართლებელი საუკეთესო არგუმენტი გახდა და მან განტევების ვაცის ეკო-

ნომიკურად სასარგებლო როლი შეასრულა – ებრაელების მსგავსად, არიული იდეალების სამყაროში. და მაინც, ეშმაკის და საერთოდ ბოროტების არსებობაზე პასუხისმგებელი ღმერთია. ასეთი სირთულეების გამო, ნებისმიერ ჩვენგანს ისღა დარჩენია, თაყვანი სცეს ადამიანის ესოდენ ღრმად ზნეობრივ ბუნებას – ამით ის საყოველთაო პატივისცემას მოიპოვებს და ამის გამო მას ბევრი რამ მიეტევება.

ასე რომ, „ლიბიდოს“ სახელი კვლავ შეგვიძლია ვუწოდოთ ეროსის ძალებს, რათა განვასხვავოთ ის სიკვდილის ინსტინქტის ენერგიისაგან. უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ უკანასკნელის დანახვა ისევ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. ჩვენ შეგვიძლია, მხოლოდ ვივარაუდოთ იმის შესახებ, რომ ის ეროსის უკან დგას და სანამ ეროსს არ დაუკავშირდება, ჩვენთვის ფაქტიურად მიუწვდომელია. ეს ყოველივე კარგად ჩანს სადიზმის შემთხვევაში, როდესაც სექსუალური ლტოლვის სრული დაკმაყოფილებისას ის გვერდს უვლის ეროტიკულ მიზანს. და მაინც, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სიკვდილის ინსტინქტი საერთოდ უარს ამბობს სექსუალურ მიზანზე, ბრმად მძვინვარებს და ყველაფერს ანგრევს, მისი დაკმაყოფილება არაჩვეულებრივი სიძლიერის ნარცისისტულ ტკბობასთან არის დაკავშირებული, რომლითაც ეგო თავის უძველეს, ყოვლისშემძლეობის სურვილს იკმაყოფილებს. ზომიერი და მოთვინიერებული, ამასთან მიზანშეკავებული დესტრუქციული ინსტინქტის ობიექტზე მიმართვა ეგოს სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასა და ბუნებაზე მის მბრძანებლობას ემსახურება. ჰიპოთეზა ასეთი ინსტინქტის არსებობის შესახებ თეორიულ საფუძვლებს ეყრდნობა და ამიტომ მთლიანად ვერ იქნება დაცული თეორიული კრიტიკისაგან, მაგრამ, როგორი რთულიც არ უნდას გვეჩვენებოდეს ის ჩვენი დღევანდელი ცოდნის გადასახედიდან, მომავალი კვლევები და აზრობრივი დამუშავება შეძლებს საბოლოოდ მოჰფინოს შუქი ყველაფერს.

ამრიგად, შემდგომი განხილვისას მე იმ თავლსაზრისზე შევჩერდები, რომ აგრესიული სწრაფვა ადამიანში იმთავითვე მოცემული, თავისთავადი ინსტინქტია და ის ძალიან ძლიერ წინააღმდეგობას უწევს კულტურას. ჩვენ საოცრად მომხიბვლელად გვეჩვენება იდეა, რომ კულტურა სრულიად განსაკუთრებულ, მსოფლიოს მომცველ პროცესად წარმოვიდგინოთ და ეროსის სამსახურში ჩავაყენოთ, რომელსაც, პირველ რიგში ცალკეული ინდივიდების, შემდეგ კი ოჯახების, თემების, ხალხების და ერების ერთად დიდ მთლიანობად – კაცობრიობად თავმოყრა სურს. ჩვენ არ ვიცით, რატომ უნდა მოხდეს ასე – ეს ეროსის საქმეა. ხალხის მასები ერთმანეთთან ლიბიდოზურად უნდა იყვნენ დაკავშირებული, თორემ, მხოლოდ საერთო საჭიროებები და ერთობლივი შრომის პროდუქციით მიღებული მოგება მათ ერთად ვერ დააკავებს. კულტურის ამ პროგრამას ეწინააღმდეგება აგრესიულობის ბუნებრივი ინსტინქტი, ერთის ყველას მიმართ და ყველას ყველას მიმართ მტრობა. აგრესიული ლტოლვა – ნაშიერი და მთავარი წარმომადგენელია სიკვდილის ინსტინქტისა, რომელიც ჩვენ ეროსის გვერდით, სამყაროზე მბრძანებლობის მეწილედ აღმოვაჩინეთ. ახლა კულტურული განვითარების არსი უკვე ნათელია. მან კაცობრიობის მაგალითზე უნდა გვიჩვენოს, როგორ ებრძვიან

ერთმანეთს ეროსი და სიკვდილი, სიცოცხლისაკენ ლტოლვა და ლტოლვა დესტრუქციულობისაკენ. სწორედ ეს ბრძოლა შეადგენს სიცოცხლის არსსა და შინაარს და ამიტომ, კულტურის განვითარებას შეიძლება უბრალოდ კაცობრიობის გადარჩენისათვის ბრძოლა ვუწოდოთ! გიგანტებს შორის ამ ორთაბრძოლის შემსუბუქებას ჩვენი ძიძების „ზეციურ ნეტარებათა ზღაპრებში" შელამაზებული ამბები მოგვითხრობენ!

VII

რატომ არ ახასიათებთ ჩვენს ნათესავებს – ცხოველებს – ასეთი ბრძოლა კულტურის წინააღმდეგ? იქნებ ამის შესახებ ჩვენ, უბრალოდ, არაფერი ვიცით? სავარაუდოა, რომ ზოგიერთები – მაგალითად ფუტკრები, ჭიანჭველები, ტერმიტები – ათასწლეულების მანძილზე მძიმე ბრძოლით მივიდნენ სახელმწიფო ინსტიტუტების, ფუნქციების განაწილებისა და ინდივიდუალურ შეზღუდვების იმ ფორმამდე, რომელსაც ჩვენ დღეს ასეთ აღტაცებაში მოვყავართ. მაგრამ შინაგანი ალღო გვკარნახობს, რომ ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობიდან გამომდინარე, ვერც ერთ ასეთ ცხოველთა სახელმწიფოში, მასში ინდივიდებისათვის განკუთვნილი ვერც ერთი კონკრეტული როლის შესრულების შემთხვევაში, ჩვენ ბედნიერი ვერ ვიქნებით. ცხოველების სხვა სახეობები შესაძლოა, კიდეც მისულიყვნენ გარემო ზემოქმედებასა და შინაგან ინსტინქტებს შორის ბრძოლის გარკვეულ დროებით წონასწორობამდე, რაც ფაქტიურად განვითარების დამუხრუჭების ტოლფასია. პირველყოფილ ადამიანში კი ლიბიდოს ახალ ტალღას ახალი დესტრუქციულ წინააღმდეგობა უნდა გამოეწვია. ამ საკითხთან დაკავშირებით გაცილებით მეტი კითხვა დაისმის, ვიდრე პასუხი გვაქვს.

ჩვენ სხვა საკითხი გვაინტერესებს: რა საშუალებებით ახერხებს კულტურა შეაკავოს და უვნებელყოს – ან სულაც, საერთოდ აღმოფხვრას – მის წინააღმდეგ მიმართული აგრესია? ზოგიერთ მათგანს, მაგრამ ალბათ მათ შორის არა ყველაზე მნიშვნელოვანს, ჩვენ უკვე გავეცანით. თითოეული ინდივიდის განვითარების ისტორიის საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია, შევისწავლოთ ისინი და ვნახოთ, თუ რა მოსდის ინდივიდს, როდესაც ის საკუთარი აგრესიის გაუვნებელყოფას ცდილობს. ერთი შეხედვით, თითქოს ყველაფერი ნათელია, მაგრამ ყოველივე მაინც გასაოცარი და გამოუცნობი რჩება. როგორც ჩანს, ხდება აგრესიის ინტროეცირება და შიგნით მიმართვა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის უბრუნდება იმ ადგილს, სადაც პირველად წარმოიშვა და თვითონ ეგოზე მიიმართება. აქ მას მიიტაცებს ეგოს ის ნაწილი, რომელიც ეგოს სხვა ნაწილებს უპირისპირდება, როგორც სუპერ-ეგო და ახლა უკვე სინდისის სახით, ის ისეთივე მზადყოფნას ამჟღავნებს ეგოს წინააღმდეგ აგრესიისათვის, როგორც სხვა, მისთვის უცხო ინდივიდების წინააღმდეგ მიმართვისას. გაძლიერებულ სუპერ-ეგოსა და მისადმი დაქვემდებარებულ ეგოს შორის დაძაბულობას, რომელიც დასჯის მოთხოვნილებაში ვლინდება, დანაშაულის გრძნობას ვუწოდებთ. ასე და ამგვარად, ინდივიდების

საშიში აგრესიული მისწრაფებების დაძლევას კულტურა მათი დასუსტებით, განიარაღებითა და შინაგანი ინსტანციის მეთვალყურეობის ქვეშ გადაცემით ახერხებს – თითქოს დაპყრობილ ქალაქში მტრის გარნიზონი იყოს ჩაყენებული.

დანაშაულის გრძნობის წარმოშობას ფსიქოანალიზის სპეციალისტები სხვა ფსიქოლოგებისაგან განსხვავებულად უყურებენ, თუმცა ამ გრძნობის შესახებ სრული ანგარიშის წარმოდგენა ფსიქოანალიტიკოსებსაც გაუჭირდებათ. თუ ვიკითხავთ, როგორ უჩნდება ვინმეს დანაშაულის გრძნობა, თავდაპირველად მივიღებთ პასუხს, რომელსაც ვერაფრით შევეწინააღმდეგებით: დამნაშავედ („ცოდვილად“ – ასე იტყოდა ღვთისმოსავი ადამიანი) თავს ის გრძნობს, ვინც ჩაიდინა რაიმე, რასაც „ბოროტებას“ უწოდებენ. ჩვენ მხოლოდ შემდეგ აღმოვაჩენთ, რომ ეს პასუხი დამაკმაყოფილებელი არ არის. მცირეოდენი ყოყმანის შემდეგ ამ პასუხს ალბათ დაამატებენ, რომ დამნაშავედ თავი შეიძლება ჩათვალოს იმანაც, ვისაც ბოროტება არ ჩაუდენია, მაგრამ ამის განზრახვა კი ჰქონდა. მაშინ, რატომ არის გათანაბრებული ერთმანეთთან ბოროტების ჩადენის განზრახვა და მისი განხორციელება? ორივე შემთხვევაში ხომ უკვე იგულისხმება, რომ ბოროტება საძრახისია და ასეთი მოქმედება განხორციელებამდე უნდა აღიკვეთოს. როგორ მიდიან ადამიანები ასეთ გადაწყვეტილებამდე? თავიდანვე უნდა გამოვრიცხოთ მოსაზრება, თითქოს ადამიანს კეთილისა და ბოროტის გარჩევის იმთავითვე მოცემული, ასე ვთქვათ, ბუნებრივი უნარი აქვს. ხშირად ბოროტება, ეგოსათვის სრულიად უვნებელი და უსაფრთხო, ზოგჯერ კი სასურველი და სიამოვნების მომტანიც კია. გამოდის, რომ გარკვეული გარეშე გავლენა განსაზღვრავს იმას, თუ რას უნდა ეწოდოს კეთილი და ბოროტი. ვინაიდან შინაგანი გრძნობა არ უბიძგებს ადამიანს ამ გზისაკენ, მას სჭირდება მოტივი, რათა დაემორჩილოს ასეთ გარეშე ზეგავლენას. ასეთ მოტივად თამამად შეიძლება ადამიანის უსუსურობა და სხვებზე დამოკიდებულება ჩაითვალოს. ყველაზე შესაფერისი იქნება, თუ მას სიყვარულის დაკარგვის შიშს ვუწოდებთ. როდესაც ადამიანი კარგავს მფარველის სიყვარულს, ამასთან ერთად ის უსაფრთხოებასაც კარგავს და დაუცველი აღმოჩნდება სხვადასხვაგვარი საფრთხის – პირველ რიგში უფრო ძლიერის მხრიდან ამ უკანასკნელის უპირატესობის, დასჯის სახით გამოვლენის საშიშროების წინაშე. ასე რომ, თავდაპირველი ბოროტება სიყვარულის დაკარგვის საშიშროებაა და ჩვენ თავი უნდა ავარიდოთ მას, როგორც ასეთი დანაკარგის საფრთხეს. მნიშვნელობა არა აქვს, ბოროტება უკვე ჩაიდინეს, თუ მხოლოდ აპირებენ მის ჩადენას: ორივე შემთხვევაში, ავტორიტეტულმა ინსტანციამ ის შეიძლება გამოავლინოს და მაშინ ეს ინსტანცია ორივე შემთხვევაში ერთნაირად დამსჯელად იმოქმედებს.

ასეთ მდგომარეობას ჩვენ „სინდისის ქენჯნას“ ვუწოდებთ, მაგრამ სინამდვილეში ის ასეთ სახელს არ იმსახურებს, რადგან ცნობიერების აღნიშნულ დონეზე ეს მხოლოდ „გასოციალურებულ“ შიშად წარმოდგენილი სიყვარულის დაკარგვის შიშია. პატარა ბავშვისათვის სხვაგვარად ვერც იქნება, მაგრამ მრავალ ზრდასრულთან საქმის ვითარება თითქმის არ იცვლება, დიდი-დიდი, მამის, ან ორივე მშობლის ადგილი უფრო ფართო საზოგადოების ფენომენმა დაიკავოს. ადამიანე-

ბი მუდმივად აძლევენ თავს უფლებას, დაუშვან მათთვის სასურველი ბოროტება, თუ ამის შესახებ ავტორიტეტი ვერაფერს შეიტყობს, ან არ დაისჯებიან ამისათვის – და ამ შემთხვევაში, მათი შიში მხოლოდ მხილების შიშია. დღევანდელმა საზოგადოებამ ამ გარემოებასაც უნდა გაუწიოს ანგარიში.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები ზემოაღნიშნული ავტორიტეტის ინტერიორიზაციასთან, ანუ სუპერ-ეგოს ჩამოყალიბებასთან ერთად ხორციელდება და სინდისზე და დანაშაულის გრძნობაზე ლაპარაკი მხოლოდ მას შემდეგ არის უპრიანი, როდესაც სინდისთან დაკავშირებული ფენომენები არსებითად უფრო მაღალ დონეზე გადაინაცვლებენ. ამჯერად, მხილების შიში საერთოდ ქრება და განსხვავება ბოროტმოქმედებასა და ბოროტ სურვილს შორის აღარ არსებობს, რადგან სუპერ-ეგოს ვერაფერი, თვით ფიქრიც კი ვერ დაემალება. მართალია, სიტუაციის რეალური სერიოზულობა ძალას კარგავს, რადგან ახალ ავტორიტეტს, სუპერ-ეგოს, არავითარი საფუძველი არა აქვს სასტიკად მოექცეს მასთან შინაგანად გადაჯაჭვულ ეგოს, მაგრამ, გენეზისით გაპირობებული გავლენის გამო, რომელიც წარსულს, უკვე გადალახულს, არსებობას უნარჩუნებს, თავდაპირველი სიტუაცია მაინც არ იცვლება. სუპერ-ეგო ცოდვილ ეგოს იგივე მძაფრი შიშებით ტანჯავს და ხელსაყრელ შემთხვევას ელოდება, რათა მას გარე სამყაროდან სასჯელი მოუვლინოს. განვითარების ამ მეორე საფეხურზე, სინდისს უჩნდება ერთი თავისებურება, რომელიც მას პირველ საფეხურზე არ გააჩნდა და რომლის ახსნაც სულაც არაა ადვილი საქმე. რაც უფრო კეთილშობილია ადამიანი, მით მკაცრია და ეჭვიანი მისი სინდისი და გამოდის, რომ საბოლოო ჯამში, თავის თავს უბოროტეს ცოდვებში სწორედ ისინი ადანაშაულებენ, ვინც ყველაზე შორს წავიდა წმინდანობისკენ მიმავალ გზაზე. სათნოებისათვის მიუწვდომელია მისთვის განკუთვნილი ჯილდო, მორჩილი და თავშეკავებული ეგო ვერ იმსახურებს თავისი მენტორის ნდობას და, სულაც, ტყუილუბრალოდ ცდილობს მის მოპოვებას. აქ აუცილებლად შეგვეკამათებიან, გვეტყვიან, რომ ეს ყოველივე ხელოვნურად შექმნილი სირთულეებია და რომ მკაცრი და ფხიზელი სინდისი სწორედ ზნეობრივი ადამიანის დამახასიათებელი ნიშანია. წმინდანებს სრული უფლება აქვთ, ცოდვილად წარმოაჩინონ თავი, გამომდინარე იქიდან, რომ ცდუნება მათთვის გაცილებით ძლიერია – ინსტინქტების დაკმაყოფილებისაკენ სწრაფვა ხომ გაცილებით ძლიერია მუდმივი თავშეკავების შემთხვევაში და სუსტდება მისი დაკმაყოფილების შემდეგ. ამ, ეთიკის პრობლემებით მდიდარ სფეროში, შემდეგი ფაქტი ისაა, რომ სინდისის ძალაუფლებას სუპერ-ეგოში უბედურება აძლიერებს. სანამ ყველაფერი კარგადაა, ადამიანის სინდისი რბილი და დამთმობია, ხოლო როგორც კი უბედურება მოხდება, ის თავის თავში იკეტება, აღიარებს რომ ცოდვილია, სინდისის ქენჯნას განიცდის და თავშეკავებას და მარხვას ეძლევა. ასე იქცეოდნენ და დღეს ასე იქცევიან მთელი რიგი ხალხები. ამის ახსნა ადვილად შეიძლება სინდისის პირველადი, ინფანტილური საფეხურიდან გამომდინარე, რომელიც სუპერ-ეგოს ინტროექციის შემდეგ კი არ ქრება, არამედ მის გვერდით და მიღმა განაგრძობს არსებობას. საბოლოო ჯამში, ბედ-იღბალი მშობლის ინსტანციის ჩანაცვლებად

შეიძლება ჩაითვალოს. როდესაც ადამიანს უბედურება შეემთხვევა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მან დაკარგა ამ უმაღლესი ინსტანციის სიყვარული. ასეთი დანაკარგის საშიშროება გვაიძულებს, კვლავ მოვიხაროთ ქედი სუპერ-ეგოს მშობლისეული ინსტანციის წინაშე, რომელსაც ადამიანი ბედნიერების ჟამს უგულვებელყოფდა. ეს უფრო გასაგები გახდება, თუ მკაცრად რელიგიური თვალსაზრისის მიხედვით ბედისწერაში მხოლოდ ღვთიური ნების გამოხატულებას დავინახავთ. ებრაელებს თავი ღვთის რჩეულ შვილად მიაჩნდათ და როდესაც დიდებულმა მამამ უბედურება უბედურებაზე დაატეხათ თავს, მათ ეჭვი კი არ შეიტანეს უფლის ძალაუფლებასა და სამართლიანობაში – წინასწარმეტყველები მოავლინეს, რომლებმაც მათ ცოდვებზე მიუთითეს და საკუთარი დანაშაულის გრძნობიდან გამომდინარე, მათ ქურუმთა რელიგიის ძალზე მკაცრი დოგმები დააწესეს. გასაოცარია, პირველყოფილი ადამიანები ხომ სრულიად სხვანაირად იქცეოდნენ! უბედურების შემთხვევაში ისინი საკუთარ თავს კი არა, ფეტიშს ადანაშაულებდნენ და თავს კი არ ისჯიდნენ, კერპს სცემდნენ.

ამრიგად, ჩვენთვის დანაშაულის გრძნობის ორი წყაროა ცნობილი: ავტორიტეტის წინაშე შიში და მოგვიანებით კი, შიში „სუპერ ეგო“-ს წინაშე. პირველი აიძულებს ადამიანს უარი თქვას ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე, მეორე კი სჯის მას, რადგან აკრძალული სურვილების არსებობა სუპერ-ეგოს ვერ დაემალება. როგორც ვნახეთ, სუპერ-ეგოს სიმკაცრე – ანუ სინდისის მოთხოვნები – უბრალოდ გარეშე ავტორიტეტის სიმკაცრის გაგრძელებაა, რომელსაც სინდისი ჩაენაცვლა. ახლა კი ვხედავთ, თუ რა დამოკიდებულებაშია ერთმანეთთან ლტოლვების უარყოფა და დანაშაულის გრძნობა. თავიდან, ლტოლვებზე უარის თქმა ავტორიტეტის წინაშე შიშის შედეგი იყო და სიამოვნებაზე უარს იმიტომ ამბობდნენ, რომ როგორმე არ დაეკარგათ სიყვარული. ასეთი უარით, ადამიანი თითქოს ვალს იხდის გარეშე ავტორიტეტის წინაშე და დანაშაულის გრძნობა თითქოს აღარ რჩება. სულ სხვაგვარადაა საქმე სუპერ-ეგოს წინაშე შიშის შემთხვევაში. აქ დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა აღარ კმარა, დარჩენილი სურვილი სუპერ-ეგოს ვერ დაემალება, დაკმაყოფილებაზე უარის მიუხედავად, დანაშაულის გრძნობა მაინც აღმოცენდება და ეს სუპერ-ეგოს, ანუ სინდისის უზარმაზარი ეკონომიკური ნაკლია. ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა უკვე აღარ ათავისუფლებს ადამიანს სინდისის ქენჯნისაგან, კეთილგონივრული თავშეკავება კი აღარ დაჯილდოვდება გარანტირებული სიყვარულით. როგორც ჩანს, გარემოდან მომდინარე უბედურების მუქარა – სიყვარულის დაკარგვა და გარეშე ავტორიტეტის სასჯელის საშიშროება – ადამიანმა მუდმივი შინაგანი უბედურებით, დანაშაულის შეგნების დაძაბული გრძნობით შეცვალა.

ვშიშობ, რამდენადმე გავიმეორებ უკვე ნათქვამს, მაგრამ ეს ურთიერთობები, მართლაც, ძალიან რთული და ამავე დროს ძალიან მნიშვნელოვანია და ამიტომ, მსურს ეს საკითხები კიდევ ერთი მხრიდან განვიხილო. ამრიგად, მოვლენების დროში მიმდინარეობის თანმიმდევრობა ასეთია: თავიდან, გარეშე ავტორიტეტის მხრიდან აგრესიის წინაშე შიშის შედეგად, თავს იჩენს უარი ლტოლ-

ვების დაკმაყოფილებაზე. აქედან გამომდინარეობს სიყვარულის დაკარგვის შიში – რადგანაც სიყვარული იცავს ასეთი აგრესიის საშიშროებისაგან. შემდეგ იქმნება შინაგანი ავტორიტეტი და ლტოლვებზე უარის თქმა მისი ანუ სინდისის წინაშე შიშის გამო ხდება. ამ დროს ერთმანეთს უთანაბრდება ბოროტმოქმედება და ბოროტი განზრახვა. აქედან ჩნდება დანაშაულის გრძნობა და დასჯის მოთხოვნილება. სინდისის აგრესია ზღუდავს ავტორიტეტის აგრესიას. ჯერჯერობით ყველაფერი ნათელია, მაგრამ საკითხავია, რჩება თუ არა აქ ადგილი უბედურების ისეთი ზემოქმედებისათვის (გარედან თავსმოხვეული უარის აუცილებლობა), რომლიც გააძლიერებს სინდისს – განსაკუთრებულად მკაცრი სინდისის შემთხვევაში – უმორჩილესთა და უკეთილშობილესთა შორის? სინდისის ორივე აღნიშნული თავისებურება ჩვენ უკვე ავხსენით, მაგრამ შესაძლებელია ისეთი შთაბეჭდილება შეიქმნას, თითქოს ჩვენი ახსნა მთლიანად ვერ ჩასწვდა მოვლენის არსს და საქმის ვითარება ნაწილობრივ აუხსნელი დარჩა. და აქ, ბოლოს და ბოლოს, თავს იჩენს იდეა, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ფსიქოანალიზისათვის არის დამახასიათებელი და უცხოა ადამიანის ჩვეულებრივი აზროვნებისათვის. ამ იდეის წყალობით, ჩვენ შეგვიძლია გავიგოთ ჩვენი კვლევის საგნის უაღრესად რთული და ბუნდოვანი არსი. მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად სწორედ სინდისი (ანუ, შიში რომელიც შემდეგ სინდისად იქცევა) არის ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარი თქმის მიზეზი, ამ იდეის მიხედვით, მოგვიანებით ასეთი მიზეზ-შედეგობრივი დამოკიდებულება უკუღმა შემოტრიალდება. ყოველი ახალი უარი სინდისის დინამიკური წყარო ხდება და ყოველ ჯერზე აძლიერებს მის სიმკაცრესა და შეუწყნარებლობას. თუ ამ ფაქტს, სინდისის წარმოშობის ჩვენთვის უკვე ცნობილ ისტორიასთან მოვიყვანთ თანხმობაში, პარადოქსს ვერ ავცდებით: სინდისი ლტოლვებზე უარის თქმის შედეგია. ან ლტოლვებზე უარი (გარედან თავს მოხვეული) ქმნის სინდისს, რომელიც შემდგომ, მუდამ ხელახლა მოითხოვს ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმას.

კაცმა რომ თქვას, აღნიშნული საქმის ვითარება არც თუ ძალიან ეწინააღმდეგება სინდისის წარმოშობის ზემოთ აღწერილ პროცესს და მათი სამომავლო დაახლოება შესაძლებელია. თვალსაჩინოებისათვის, განვიხილოთ აგრესიული ლტოლვის მაგალითი და დავუშვათ, რომ აგრესიაზე უარის თქმის აუცილებლობა მუდმივად არსებობს. ეს, რა თქმა უნდა, მხოლოდ დაშვებაა. მაშინ სინდისზე ზემოქმედება შემდეგი გზით განხორციელდება – აგრესიულობის ყოველ შემადგენელ ნაწილს, რომელიც ვერ დაკმაყოფილდება, სუპერ-ეგო მიიტაცებს, რითიც გაზრდის აგრესიულობას ეგოს წინააღმდეგ. აღნიშნულთან ნაკლებად მოდის თანხმობაში ის გარემოება, რომ სინდისის თავდაპირველი აგრესიულობა გარე ავტორიტეტის სისასტიკის გაგრძელებაა და არავითარი კავშირი არა აქვს ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმასთან. თუმცა, თუ დავუშვებთ, რომ სუპერ-ეგოს აგრესიით თავდაპირველი მომარაგება სხვა წყაროებიდან ხორციელდება, ზემოხსენებული უთანხმოება შემცირდება. მიუხედავად იმისა, თუ როგორი იყო პირველი აკრძალვები, ბავშვს აუცილებლად განუვითარდებოდა მნიშვნელოვანი

აგრესია იმ ავტორიტეტის წინააღმდეგ, რომელიც მისი ყველზე ძირეული ლტოლვების დაკმაყოფილებას ზღუდავს. ბავშვი იძულებულია, უარი თქვას ავტორიტეტის წინააღმდეგ თავისი შურისმაძიებლური აგრესიულობის დაკმაყოფილებაზე და ამ რთული ეკონომიკური სიტუაციიდან ის ცნობილი მექანიზმის – იდენტიფიკაციის – საშუალებით ახერხებს გამოსვლას. ამ დროს მას შიგნით, საკუთარ თავში გადააქვს ის ხელშეუხებელი ავტორიტეტი, რომელიც შემდეგ სუპერ-ეგოდ იქცევა. ამით ის თავის გამგებლობაში მიიღებს მთელ აგრესიულობას, რომელსაც ბავშვობაში სიამოვნებით წარმართავდა ავტორიტეტის წინააღმდეგ. ბავშვის ეგო იძულებულია ესოდენ დამამცირებელი მამისეული ავტორიტეტის სევდიანი როლი იკმაროს. ამ შემთხვევაშიც, როგორც ეს საერთოდ ხშირად ხდება ხოლმე, სიტუაცია შებრუნებულად წარმოგვიდგება: „მე რომ მამა ვიყო, შენ კი შვილი, ნახავდი, როგორ მკაცრად მოგექცეოდი." ეგოსა და სუპერ-ეგოს ურთიერთდამოკიდებულება ჯერ გაუხლეჩავ ეგოსა და ობიექტს შორის რეალური დამოკიდებულების, სურვილებით დამახინჯებულ ვარიანტს წარმოადგენს. ეს ტიპური სიტუაციაა, თუმცა მნიშვნელოვანი განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ სუპერ-ეგოს თავდაპირველი სიმკაცრე განსხვავდება იმისაგან, რომელიც მამის მხრიდან მომდინარედ განიცდება, ან მას მიეწერება. ეს უფრო საკუთარი აგრესიაა ობიექტის მიმართ. თუ ეს მართალია, შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ სინდისი აგრესიის დათრგუნვის შედეგად წარმოიშვა და შემდგომში ისევ ასეთი დათრგუნვების შედეგად ძლიერდება.

რომელია ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებებიდან ჭეშმარიტი? თავდაპირველი – რომელიც გენეტიკური თავლსაზრისით არავითარ ეჭვს არ იწვევს, თუ ახალი, რომელიც ასე მოხერხებულად აწესრიგებს მთელ თეორიას? უშუალო დამკვირვებელს ორივე მათგანი უდავოდ სწორად ეჩვენება. ისინი ხომ არც ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს, უფრო მეტიც, მათ საერთო გადაკვეთის წერტილი აქვთ – ბავშვის შურისმაძიებლურ აგრესიას მამის მხრიდან ამ აგრესიის აღსაკვეთად წარმართული მოსალოდნელი სასჯელის მასშტაბები განსაზღვრავს. მაგრამ გამოცდილება გვკარნახობს, რომ ბავშვში ჩამოყალიბებული სუპერ-ეგოს სიმკაცრე, არავითარ შემთხვევაში არ გადმოსცემს იმ სიმკაცრეს, რომლითაც მას თვითონ ეპყრობოდნენ. ზედმიწევნით რბილი აღზრდის დროსაც კი, ბავშვს შეიძლება უაღრესად მკაცრი სინდისი განუვითარდეს. მაგრამ არც ამ დამოკიდებულების გადაფასება იქნება სწორი: ძნელი არ არის დავრწმუნდეთ, რომ მკაცრი აღზრდა ძლიერ ზეგავლენას ახდენს ბავშვის სუპერ-ეგოს ჩამოყალიბებაზე. მაშასადამე, სუპერ-ეგოს ჩამოყალიბება და სინდისის წარმოშობა, ერთდროულად თანშობილი, კონსტიტუციური და გარემო ფაქტორების ზემოქმედებას განიცდის. არცაა გასაკვირი, აღნიშნული ხომ ყველა მსგავსი პროცესის ზოგად ეტიოლოგიურ პრინციპს წარმოადგენს.

შეიძლება ითქვას, რომ, როდესაც ბავშვი ლტოლვებზე პირველ სერიოზულ უარს მომეტებული აგრესიულობითა და სინდისის შესაბამისი სიმკაცრით პასუხობს, ამ დროს ის ფილოგენეტური წანამძღვრებით ხელმძღვანელობს. რეაქციის

არაადეკვატურობა იმით აიხსნება, რომ პირველყოფილი მამა, ალბათ მართლაც საშიში იყო და უკიდურესი აგრესიის გამოვლენა შეეძლო. ასე რომ, სინდისის წარმოშობის ორ თეორიას შორის განსხვავება კიდევ უფრო მცირდება, როცა ინდივიდის განვითარების ისტორიიდან ფილოგენეზზე გადავდივართ. თუმცა, აქ თავს იჩენს ახალი განსხვავება ამ ორ პროცესს შორის. ჩვენ ისევ ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ დანაშაულის გრძნობას კაცობრიობა ოიდიპოსის კომპლექსს უნდა უმადლოდეს და ის მამის მოკვლის დროს შეიძინეს მის წინააღმდეგ გაერთიანებულმა შვილებმა. ამ შემთხვევაში აგრესია კი არ დაითრგუნა, არამედ განხორციელდა და ეს იგივე აგრესიაა, რომლის დათრგუნვაც ბავშვში დანაშაულის გრძნობას წარმოშობს. სულაც არ გამიკვირდება, თუ რომელიმე მკითხველი აღშფოთებული წამოიძახებს: „მაშ, მნიშვნელობა არა აქვს მოკლავ თუ არა მამას – დანაშაულის გრძნობა მაინც ყველა შემთხვევაში გაგიჩნდება! ნება მიბოძეთ, ეჭვი შევიტანო ამ მოსაზრებაში. დანაშაულის გრძნობა ან არ გამომდინარეობს დათრგუნული აგრესიისაგან, ან „მამის მკვლელობის“ მთელი ეს ისტორია რომანია და მეტი არაფერი – პირველყოფილი შვილები თავიანთ მამებს ისეთივე სიხშირით ხოცავდნენ, როგორც თანამედროვენი. მოკლედ, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს რომანი კი არა, უტყუარი ისტორიაა, აქ არაფერია მოულოდნელი: დანაშაულის გრძნობა ხომ გარკვეული დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენისას ჩნდება. ასეთი ყოველდღიური შემთხვევების ახსნას კი ფსიქოანალიზი არ იძლევა“.

მართალია, ჩვენ როგორმე უნდა გამოვასწოროთ ეს ხარვეზი. აქ საიდუმლო არაფერია. დანაშაულებრივი ქმედებით გამოწვეულ დანაშაულის გრძნობას უფრო მართებული იქნება მონანიება ვუწოდოთ. ის უშუალოდ ჩადენილ ქმედებას ეხება და სინდისის არსებობას, ანუ თავის დამნაშავედ გრძნობისათვის მზაობას, ჯერ კიდევ დანაშაულის ჩადენამდე გულისხმობს. მონანიება ვერაფრით დაგვეხმარება სინდისისა და დანაშაულის გრძნობის წარმომავლობის დადგენაში. ყოველდღიურ შემთხვევებში ლტოლვა იძენს გარკვეულ ძალას, რომლითაც მას შეუძლია გადალახოს სინდისის საკმაოდ შეზღუდული ძალის წინააღმდეგობა. მაგრამ, მოთხოვნების დაკმაყოფილებასთან ერთად ის თანდათანობით ბუნებრივად სუსტდება და ძალთა თანაფარდობა თანდათან აღდგება. ამიტომაც, ფსიქოანალიზი სამართლიანად გამორიცხავს მონანიებიდან მომდინარე დანაშაულის გრძნობას – რაოდენ ხშირადაც არ უნდა მოხდეს მათი თანხვედრა და როგორიც არ უნდა იყოს ამის პრაქტიკული მნიშვნელობა.

მაგრამ, თუ დანაშაულის გრძნობას პირველყოფილ მამის მკვლელობასთან მივყავართ, განა ეს სინანული არ არის? განა ეს არ გულისხმობს სინდისისა და დანაშაულის გრძნობის არსებობას ჯერ კიდევ ქმედების ჩადენამდე? მაშ საიდან მოდის მონანიება? სწორედ ამ შემთხვევამ უნდა აგვიხსნას დანაშაულის გრძნობასთან დაკავშირებული საიდუმლოება და ბოლო მოუღოს ჩვენს ეჭვებს. ვფიქრობ, ეს სავსებით შესაძლებელია. მონანიება მამასთან დაკავშირებული გრძნობების თავდაპირველი ამბივალენტობის შედეგია: მართალია, ის შვილებს სძულდათ, მაგრამ ამავე დროს უყვარდათ კიდეც. სიძულვილის აგრესიის საშუალებით

დაკმაყოფილების შემდეგ სიყვარული ჩადენილისათვის სინანულის სახით გამოვლინდა. ამგვარად, მამასთან იდენტიფიკაციით ჩამოყალიბდა სუპერ-ეგო. მან, თითქოსდა ჩადენილისათვის სასჯელად, მამის ძალაუფლება მიიღო, რომლის შესაბამისადაც ჩადენილის ხელახლა განმეორების აკრძალვები დააწესა. მამის წინააღმდეგ მიმართული აგრესიისაკენ მიდრეკილება შემდეგ თაობებშიც მეორდებოდა, ამიტომ შენარჩუნდებოდა დანაშაულის გრძნობაც, რომელიც აგრესიის დათრგუნვისა და მისი სუპერ-ეგოში გადატანის ყოველი ახალი შემთხვევისას კიდევ უფრო ძლიერდებოდა. ახლა ჩვენ ნათლად ვხედავთ, თუ რა როლს თამაშობს სინდისის ჩამოყალიბებაში სიყვარული და რატომ არის ასე გარდაუვალი დანაშაულის გრძნობა. ამასთან, მნიშვნელობა არა აქვს, მართლა მოხდა მამის მკვლელობა, თუ ამის ჩადენისაგან თავი შეიკავეს. დანაშაულის გრძნობა ორივე შემთხვევაში იჩენს თავს, რადგანაც ის ამბივალენტური კონფლიქტის – ეროსსა და სიკვდილისაკენ დამანგრეველ ლტოლვას შორის მარადიული ბრძოლის გამოხატულებაა. როგორც კი ადამიანი სხვებთან თანაცხოვრების ამოცანის წინაშე დგება, ეს კონფლიქტი მაშინვე მწვავდება. მანამ, სანამ ასეთი თანაცხოვრება ოჯახის ფორმით ხდება, კონფლიქტი ოიდიპოსის კომპლექსში, სინდისსა და პირველად დანაშაულის გრძნობაში ვლინდება. საზოგადოების გაფართოების მცდელობასთან ერთად, იგივე კონფლიქტი წარსულზე დამოკიდებული ფორმებით განაგრძობს არსებობას, ძლიერდება და კიდევ უფრო აძლიერებს დანაშაულის გრძნობას. კულტურა ადამიანების შინაგანად დაკავშირებულ მასად გამაერთიანებელ ეროტიკულ ლტოლვას ემორჩილება და ამიტომაც, ეს მიზანი მუდმივად მზარდი დანაშაულის გრძნობის თანხლებით მიმდინარეობს. ის, რაც მამით დაიწყო, მასაში პოვებს დასასრულს. თუ კულტურა ოჯახიდან კაცობრიობისაკენ განვითარების აუცილებელი გზაა, მაშინ მას განუყრელად თან სდევს თანშობილი ამბივალენტური კონფლიქტის – სიკვდილისა და სიყვარულის მარადიული ორთაბრძოლის – შედეგი, ანუ დანაშაულის მზარდი გრძნობა, რომელიც ზოგჯერ ისეთ სიმაღლეებს აღწევს, რომ აუტანელი ხდება ცალკეული ინდივიდისათვის. გავიხსენოთ, თუნდაც, დიდი პოეტის ამაღელვებელი ბრალდება „ზეციური ძალების მიმართ“:

„თქვენ გვაცდუნებთ, გვაბეჩავებთ ერთხმად,
და გვხდით საგნად ტანჯვისა და გვემის,
რადგან ყველა დანაშაულს ქვეყნად, ბოლო-ბოლო
შურისგება ელის“.[4]

ისღა დაგვრჩენია, ამოვიოხროთ იმის გაფიქრებისას, რომ ზოგიერთებს ყოველგვარი ძალისხმევის გარეშე შეუძლიათ თავისი გრძნობების ორომტრიალიდან უღრმესი სიბრძნის გამოტანა, სხვებს კი ხელის ცეცებით გვიხდება გზის გაკვლევა მტანჯველ განუსაზღვრელობაში.

1. „მწამს, რადგან აბსურდია“ – ლათინური გამონათქვამი, რომელიც მიეწერება ადრეული ქრისტიანობის გამოჩენილ თეოლოგ ტერტულიანეს.
2. „დაე, ბატონმა მკვლელებმა დაიწყონ“ (ფრანგ.).
3. „ადამიანი ადამიანისათვის მგელია“ – ლათინური გამონათქვამი, რომლის ავტორიაცაა ძველი რომაელი დრამატურგი პლავტუსი. გამონათქვამი პოპულარული გახდა თომას ჰობსის გავლენით.
4. გოეთე, „ვილჰელმ მაისტერის თეატრალური მოწოდება“, თარგმანი ნიკა ჯორჯანელისა.